

**KLASİK MÜFESSİRLERİN BAKARA SÛRESİ 61. ÂYETİNDEKİ
“MISR” KELİMESİNİ YORUMLAMA BİÇİMİNİN ÇAĞDAŞ
YORUMLARA YANSIMASI**

The Reflection of Classical Exegetes' Interpretation Form
“Mısr” Word in the 61th. Verse Of Sûrah Al-Bakara At
Contemporary Interpretations

Dr. Öğr. Üyesi Bayram AYHAN

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Tefsir Ana Bilim Dalı
byrmayhan@hotmail.com
ORCID ID: 0000-0003-1851-0204

Atıf@ Ayhan, Bayram. “Klasik Müfessirlerin Bakara Sûresi 61. Âyetindeki
“Mısr” Kelimesini Yorumlama Biçiminin Çağdaş Yorumlara Yansıması”. *Harran
Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 40 (Aralık 2018): 1-30.

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types	: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received	: 19 Ocak 2018 / January 2018
Kabul Tarihi / Accepted	: 26 Kasım / November 2018
Yayın Tarihi / Published	: 15 Aralık / December 2018
Sayı – Issue	: 40
Sayfa / Pages	: 1 - 30
DOI	: 10.30623/harranilahiyatdergisi.381786

Öz

Bakara Sûresi'nde tek çeşit yemekten sıkıldıklarını ve toprakta biten sebzelerden istediklerini beyan eden İsrâiloğulları'na Hz. Musa: “Daha hayırlı olanı değersiz olanla mı değiştirmek istiyorsunuz? O halde herhangi bir şehre/Mısır'a gidin, istedikleriniz oradadır,” (el-Bakara, 2/61) şeklinde cevap vermiştir. Mufessir sahâbîler bu âyette yer alan “mısır/مصر” kelimesinin kıraatinde farklı tercihte bulunmuşlardır. Medine tefsir medresesinin kurucusu Ubeyy b. Ka'b (ö. 30/650) ve Kûfe tefsir ekolünün bânisi Abdullah b. Mes'ud (ö. 32/652) “mısra” formundaki marife kıraati tercih etmiştir. Mekke tefsir medresesinin kurucusu sahabî İbn Abbâs (ö. 68/687), İbn Abbâs'ın talebeleri Mücâhid b. Cebr (ö. 103/721) ve İkrime (105/723); İbn Mes'ûd'un talebesi Katâde b. Diâme (ö. 117/735) gibi tâbiîn mufessirler ise âyetteki kelimeyi “mısran” şeklinde nekre okumuştur. İkinci kıraati kabul eden kahir ekseriyete göre âyetteki “mısır” herhangi bir şehirdir. Hz. Musa İsrâiloğulları'nın masumane isteğine çözüm sunmuştur. Nekre kıraati esas alan bazı mufessirler konuyu ismet perspektifinden değerlendirmiş ve nekre kıraatin peygamberlerin ismetine mutabık olduğunu beyan etmişlerdir. Mufessir sahâbîlere ait marife kıraati kabul eden modern yoruma göre “mısır” maruf Mısır'dır. Bu yorumu tercih eden çağdaş isimlere göre Hz. Musa İsrâiloğulları'nın isteğini kınamış ve “hayırlı olan” ile özgürlüğe, “değersiz olan” ile Mısır'daki köleliğe telmihte bulunmuştur. Makalemizin amacı, bağlamı esas alan, cumhurun tercihine muhalif çağdaş yorumu analiz etmektir.

Anahtar Kelimeler: İsrâiloğulları, Kıraat, Masiyet, Analiz, Yorum.

Abstract

In al-Baqarah Surah Moses answered to sons of Israel who stated that they tired of only one kind of food and want vegetables growing in soil that: “Will you exchange the better for the worse? Go you down to any town/Egypt and you will find what you want.” (al-Baqara, 2/61) Some companion comentators have chosen different recitation of the word “Mısır”. Ubayy b. Ka'b (d. 30/650), the founder of Madina exegesis school, and Abdallah b. Mesud (d. 32/652), the founder of Kufa exegesis school, have read the word as defined. Müjahid b. Cabr (d. 103/721), pupil of İbn Abbâs (d. 68/687) and the founder of the Mecca exegesis school, and Kathade b. Diama (d. 117/735), the pupil of İbn Mesud, have read the word as undefined. According to the second opinion, “mısır” is any town. Moses has offered a solution to Son of Israel's innocent wish. For the other

commentator who prefer undefined form, this reading is an appropriate reading to ismet (the preservation of prophets from sin). According to the defined form, Mısır is well-known Egypt. Moses has blamed sons of Israel for their wish and referred to freedom with “valuble” and to slavery with “valueless”. The purpose of our article is briefly analyzing the modern opinion opposed to the jumhur’s opinion.

Keywords: Sons of Israel, Reading, Disobedience, Analyze, Comment.

Giriş

Bakara Sûresi’nin kırkinci âyeti ile yüz on üçüncü âyetleri arasındaki bölüm İsrâiloğulları’nı konu edinmiştir. Söz konusu âyetler, Mısır’daki kölelik hayatı sürecinde erkeklerin öldürülüp¹ kadınların sağ bırakılması zulmünden başlayarak, Hz. Musa ile çölde geçirilen zaman diliminde vuku bulan olayları anlatarak devam eder. Zikri geçen pasajların takriben ortasına tekabül eden altmış birinci âyette İsrâiloğulları çölde uzun süre yedikleri menn (bir çeşit helvâ/kudret helvası) ve selvâ (bıldırcın)² yerine soğan, sarımsak, kabak ve mercimek yemek istediklerini beyan ederler. Hz. Musa onların bu isteğine: “Mısır’a gidin, istediklerinizi orada bulabilirsiniz” şeklinde icabette bulunur. Bu icabet cümlesinde yer alan “مِصْرًا” kelimesini Mekke tefsir medresesinin kurucusu İbn Abbâs (ö. 68/687), İbn Abbâs’ın talebesi Mücâhid b. Cebr (ö. 103/721) ve İbn Mes’ûd’un talebesi Katâde b. Diâme “مِصْرًا”/ “mısran” şeklinde tenvin ile okumuşlardır.³ Bu kıraat esas alındığında “مِصْرًا” ile herhangi bir yerleşim yeri kastedilmiş olur.

¹ Öldürülmenin sadece çocuklara hamledilemeyeceğini söyleyen müfessirlerin kanaatine binaen “erkeklerin öldürülmesi” şeklinde bir tercihimiz olmuştur. Bu isimlere göre âyetlerin lafzında öldürülenlerin “erkek çocuk” “يَذبحون أبناءكم”, sağ bırakılanların ise “kadınlar”/ “يستحيون نساءكم” olduğu beyan edilmiştir. Eğer kasıt sadece erkek çocuk olsa idi, sağ bırakılanların “kız çocukları” olduğu ifade edilebilirdi. Dolayısıyla “kadınlar” ibaresine binaen öldürülenlerin yetişkin erkekler olduğu da söylenebilir. Binaenaleyh, Firavun problem olabilecek yetişkin erkekleri de öldürtmüştür. Bkz. Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, (Lübnan: Dâru'l-Fikr, 1981), 3: 73-74; Seyyid Kutub, *Fî zilâli'l-kur'ân*, çev: Bekir Karlığa (İstanbul: Hikmet Yayınları, ty), 2: 265; Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili* (İstanbul: Hikmet Neşriyat, 2006), 5: 346.

² Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim İbn Kuteybe, *Tefsîru ğarîbi'l-kur'ân*, thk. Seyyid Ahmed Sakr, (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1978), 49-50.

³ Bu kıraatler ve tafsilatlı bilgi ve değerlendirme için, bkz. İbn Cerîr et-Taberî, *Câmiu'l-beyân an te'vili âyi'l-kur'ân*, thk. Abdulmuhsin et-Türkî (Kâhire: Merkezu'l-Buhûs, 2001), 2: 22.

Bazı müfessirler, söz konusu kelimenin mahiyetini ismet eksenli tahlil etmişlerdir. Bu müfessirlere göre İsrâiloğulları'nın isteği masiyet içermemektedir. Hz. Musa bu masumane isteğe çözüm bulmak amacıyla herhangi bir yerleşim yerine gitmeleri durumunda istediklerine ulaşabileceklerini beyan etmiştir. Bu durumda da kelimeyi nekre okumak isabetli bir tercih olmaktadır. Zira aksi bir durumda isteğin masiyet ihtiva ettiğini kabul etmek gerekir. Ne var ki bu kabul, peygamberin masiyete icabeti anlamına gelir ve bu da ismet sıfatına aykırılık teşkil eder.⁴

Medine tefsir medresesinin kurucusu Ubeyy b. Ka'b (ö. 30/650) ve Kûfe tefsir medresesinin teşekkülüne vesile olan Abdullah b. Mes'ûd (ö. 32/652) ise âyetteki kelimeyi tenvinsiz okumuştur. Bu isimlerin neden bu kıraati tercih ettiğinin gerekçesine vakıf değiliz.⁵ Fakat bazı müfessirler başka âyetlere istinaden bu kıraatin makul ve makbul olduğunu beyan etmiştir. Modern dönem müfessirleri ise bu kıraatin bağlamın anlam örgüsüne daha uyumlu olduğu tezine istinat etmişlerdir.

Makalemizin amacı, tefsir ekollerinin önemli isimlerinin tercihlerinin sonraki dönemde meydana getirdiği mutearız fikirleri ve bilhassa bağlam eksenli modern yorumu tahlil etmektir. Bu başlık altında muhtasar olarak zikrettiğimiz hususlar bundan sonra tafsilatlı bir surette irdelenecektir. Öncelikle makalemize esas teşkil eden kelimenin mahiyetine dair kanaatleri ele alacağız. Bilahare konuyu ismet ekseninde tahlil edenlerin görüşlerini aktaracak ve değerlendirme yaparak çalışmamızı hitama erdireceğiz.

1. Kelimenin Mahiyetine Dair Görüşler

Çalışmamıza konu olan kelimenin mahiyetine dair fikirlere geçmeden önce Bakara Sûresi'nin söz konusu ayetini lafzı ve manası ile şöyle zikretmek mümkündür: “ وَإِذْ قُلْتُمْ يَا مُوسَىٰ لَنْ نَصْبِرَ عَلَىٰ طَعَامٍ وَاحِدٍ فَادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُخْرِجْ لَنَا مِمَّا تُنْتِثُ الْأَرْضُ ۚ مِنْ بَقْلِهَا وَقِثَّائِهَا وَفُومِهَا وَعَدَسِيهَا وَبَصِلِهَا قَالِ أَتَسْتَبْدِلُونَ الَّذِي هُوَ أَدْنَىٰ بِالَّذِي هُوَ خَيْرٌ اهْبِطُوا مِصْرًا فَإِنَّ لَكُمْ مِمَّا سَأَلْتُمْ عَلَيْهِمُ الدَّلَّةَ وَالْمَسْكَنَةَ وَبِأَوْرَاقِهَا يَعْصَبُ مَنِ اللَّهُ ذَلِكِ بَأْتُهُمْ كَانُوا يَكْفُرُونَ يَا أَيُّهَا اللَّهُ لَكُمْ مِمَّا سَأَلْتُمْ عَلَيْهِمُ الدَّلَّةَ وَالْمَسْكَنَةَ وَبِأَوْرَاقِهَا يَعْصَبُ مَنِ اللَّهُ ذَلِكِ بَأْتُهُمْ كَانُوا يَكْفُرُونَ يَا أَيُّهَا اللَّهُ لَكُمْ مِمَّا سَأَلْتُمْ عَلَيْهِمُ الدَّلَّةَ وَالْمَسْكَنَةَ وَبِأَوْرَاقِهَا يَعْصَبُ مَنِ اللَّهُ ذَلِكِ بَأْتُهُمْ كَانُوا يَكْفُرُونَ ” *Hani, “Ey Mûsâ! Biz bir çeşit yemeğe asla katlanamayız. O hâlde, bizim için Rabbine yalvar da, o bize yerden biten sebze, kabak, sarımsak, mercimek, soğan versin” demiştiniz. O*

⁴ Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, 3: 532.

⁵ Bu hususta tafsilatlı bilgi ve kıraat farklılıklarının yoruma kattığı zenginlik için bkz. Mekki b. Ebî Tâlib, *el-İbâne an meâni'l-kıraât*, thk. Abdulfettâh İsmâil Şulbî, (Mısır: Dâru Nahdati Mısır, ty), 27-32; Nebil b. Muhammed İbrahim, *‘İlmu'l-kıraat*, (Riyad: Dâru Tayyibe, 2000), 44.

da size, “İyi olanı düşük olanla değiştirmek mi istiyorsunuz? Öyle ise inin şehre! İstedikleriniz orada var” demişti. Böylece zillet ve yoksulluk onları kapladı. Onlar, Allah’ın gazabına uğradılar. Bunun sebebi, onların; Allah’ın âyetlerini inkâr ediyor, peygamberleri de haksız yere öldürüyor olmaları idi. Bütün bunların sebebi ise, isyan etmek ve aşırı gitmekte oluşlarıydı.” (el-Bakara, 2/61)

Zikrettiğimiz âyette yer alan “مَصْرًا” kelimesi, bu hususta fikir beyan edenlere göre iki muhtemel anlama racidir. Bilhassa erken dönem müfessirlerinin dâhil olduğu ilk kanaatin müntesiplerine göre kelime nekredir ve kastı herhangi bir yerleşim yeridir. Diğer görüşün müntesiplerine göre kelime marife olup maruf Mısır’a racidir.

a. Herhangi Bir Yerleşim Yeri

Çalışmamıza konu olan kelimenin nekre veya munsarîf (sarfa tabi/tenvinli) olması gerektiğini düşünenlere göre kelime herhangi bir yerleşim yeri kastıyla kullanılmıştır. Bu kanaatin müntesipleri kelimenin mushaflardaki hattını ve bazı sahabî ve tâbiîn müfessirlerin tercihini gerekçe olarak göstermişlerdir.

Mukâtil b. Süleymân (ö. 150/767) ve Semerkandî’nin (ö. 375/988) aktarımına göre Hz. Musa uzun süre aynı yiyeceği yemekten usanan İsrâiloğulları’nı kınamış ve istedikleri şeylerin sahip olduklarından daha değersiz olduğunu beyan etmiştir. Hz. Musa kınamakla birlikte, kavminin bu isteklerine sadece bir şehirde/yerleşim yerinde ulaşabileceklerini söyler.⁶ Ahfeş (ö. 215/830) Yusuf Sûresi’ndeki⁷ kelimenin maruf Mısır’a, Bakara Sûresi’ndeki kelimenin ise herhangi bir şehre matuf olduğunu izhar eder.⁸

İbn Cerîr et-Taberî (ö. 310/923) kendi kanaatini beyan etmeden önce Bakara Sûresi’ndeki kelimenin mahiyetine dair birkaç rivâyet aktarır. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

⁶ Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru mukâtil b. süleymân*, thk. Ahmed Ferîd (Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 2003), 1: 123; Ebu’l-Leys es-Semerkandî, *Bahru’l-ulûm*, thk. Muhammed Muavviz (Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1993), 1: 58.

⁷ Yusuf, 12/99. “أَدْخَلُوا مِصْرَ إِذْ شَاءَ اللَّهُ” “Allah’ın izniyle Mısır’a girin”

⁸ Ebu’l-Hasan el-Ahfeş, *Kitâbu meâni’l-kur’ân*, thk. Muhammed Karâa’ (Kahire: Mektebetu’l-Hanecî, 1990), 1: 105-106. Benzeri kanaat için bkz. Hûd b. Muhakkem el-Huvvârî, *Tefsîru kitâbillâhi’l-azîz*, thk. Saîd Şerîfî (Beyrut: Dâru’l-Ğarbi’l-İslâmî, 1990), 1: 112.

a. İbn Zeyd’e (ö. 110/728) bu yerin neresi olduğu sorulunca; “Arzi mukaddestir,” dedi ve Maide Sûresi’ndeki âyeti⁹ okudu.

b. Mücâhid (ö. 103/721) Katâde, Süddî (ö. 128/746), İbn Cüreyc (ö. 150/767) ve Ebu Cafer (ö. 161/778) tenvinli okumak suretiyle “şehirlerden herhangi bir şehrin”/ “مِصْرٌ مِنْ أَمْصَارٍ” kastedildiğini beyan etmişlerdir.

c. Haccâc (ö. 95/714), İbn Cüreyc, Mücâhid, Ebu Cafer ve Katâde İsrâiloğulları’nın huruçtan sonra bir daha Mısır’a dönmediklerini zikretmişlerdir. Dolayısıyla kelime nekre olup, herhangi bir şehir maksuttur.

d. Ebu’l-Âliye (ö. 90/709), Ebu Cafer ve Rabî b. Enes (ö. 139/757) âyetteki Mısır’ın maruf (Firavun’un yönetici olduğu şehir) Mısır olduğunu ifade etmişlerdir.¹⁰

Taberî’nin yukarıdaki bilgilere ek olarak aktardıklarına göre İsrâiloğulları Hz. Musa’ya gelerek tek çeşit yemekle nimetlenmekten usandıklarını ve yerden biten sebzelerden istediklerini söylerler. Ne var ki, talep ettikleri şeyler kıymet ve değer itibarıyla sahip olduklarından daha düşük idi. Zira birisi kendilerine zahmetsiz gelen menn ve selvâ iken, diğerleri zahmetli bir şekilde elde edilmekteydi. Hz Musa değersiz ve zelil bir hayata talip olduklarını istifhamı inkârî ile dile getirmiş, yine de onların bu isteği için Allah’a dua etmiştir.¹¹

Taberî “إِهْبِطُوا مِصْرًا فَإِنَّ لَكُمْ مِمَّا سَأَلْتُمْ” “Herhangi bir yerleşim yerine gidin, istediklerinizi orada var” ibaresinin Allah’ın sözü olduğuna kanidir. Allah, Hz. Musa’ya şunu demek istemiştir: “İsrâiloğulları herhangi bir şehre gitsinler, istediklerini çölde bulamazlar, bu isteklerini ancak bir yerleşim

⁹ Mâide, 5/21. Söz konusu âyet mealen şöyledir: “Ey kavmim! Allah’ın size (vatan olarak) yazdığı mukadde toprağa girin ve arkanıza dönmeyin, yoksa kaybederek dönmüş olursunuz.” Taberî, Bakara Sûresi 61. âyetteki Mısır’ı Maide Sûresi’ndeki âyetlerle birlikte okuyanların Şam’a matuf yorumları yaptığını zikreder. Bu isimlere göre Allah İsrâiloğulları’nı Mısır’dan çıkardıktan sonra onlara Şam’ı vadetti. Fakat İsrâiloğulları orada bulunan güçlü kavim ile savaşmak istemediler ve Hz. Musa’ya: “Sen ve Rabbin gidin savaşın” (Mâide, 5/24) dediler. Allah âyetteki bu sözü söyleyenleri Şam’a girmeye muvaffak kılmadı. Kırk yıl Tih’ta imtihan edildiler ve bu sözü söyleyenler helak olduktan ve Hz. Musa’nın vefatından sonra Yuşa b. Nûn döneminde diğerleri Şam’a girdiler. İbn Cerîr et-Taberî, *Câmiu’l-beyân an te’vîli âyi’l-kur’ân*, thk. Abdulmuhsin et-Türkî (Kâhire: Merkezi’l-Buhûs, 2001), 2: 22.

¹⁰ Taberî, *Câmiu’l-beyân*, 2: 23; Benzeri değerlendirmeler için bkz. Celâleddin es-Suyûtî, *ed-dürri’l-mensûr*, thk. Abdulmuhsin et-Türkî (Kâhire: Merkezi Hicr Li’l-Buhûs, 2004), 1: 176-178.

¹¹ Taberî, *Câmiu’l-beyân*, 2: 19.

yerinde bulabilirler.”¹² Müfessire göre Hz. Musa yerden biten sebzelerden kavmine verilmesi için dua etmiş, Allah Teâlâ bu duaya istinaden, kavmi ile birlikte arzu ettikleri sebzelerin yetiştiği bir yerleşim yerine göç etmelerini emretmiştir. Zira onların istedikleri şeyler kasabalarda veya köylerde yetişen şeylerdir. Bu durumda, âyetteki “mısır” herhangi bir şehir veya Şam olabilir. Müfessir, kelimeyi tenvinli okumanın dışındaki kıraatin, Müslümanlara ait mushafların icma ettiği hatta muhalif olduğunu ve caiz olmadığını beyan eder. Ona göre, elifin hazfi veya tenvinsiz okunması kıraat âlimleri tarafından cevaz görmemiştir.¹³

İbn Ebi Zemenîn (ö. 399/1010) âyeti şöyle tefsir eder: “Allah İsrâiloğulları’na Tîh çölünde iken kudret helvası ve bildircin indirmektedir. İsrâiloğulları bu yiyeceklerden bıktılar ve Mısır’daki hayatlarını anmaya ve orada iken sahip oldukları çeşitli yiyecekleri arzulamaya başladılar. Bunun üzerine Hz. Musa onlara; “Herhangi bir kasabaya/şehre gidin, istediğiniz oradadır.” demiştir.¹⁴

Vâhidî (ö. 468/1079) İsrâiloğulları’nın isteğine cevap verenin Hz. Musa veya Allah olabileceği görüşündedir. Bu durumda âyette bir izmâr (cümleden bir ibareyi düşürme) olabilir. Hz. Musa böyle bir istekte bulununca Allah onlara; “Her hangi bir şehre gidin, istediklerinizi sadece oralarda bulabilirsiniz” demiştir. Bu durumda mısır munsarif/çekimli (tenvinli) olur, alem olmaz.¹⁵

Beğavî (ö. 516/1120) âyette geçen “أذني” “kıymetsiz/düşük” ile kastedilenin buğday veya yerden biten sebzeler olduğu kanaatindedir. “خَيْرٌ” “Hayırlı/değerli” ile kastedilen bildircin eti ve kudret helvasıdır. Buğday ve sebzeler kudret helvasından daha düşük bir kıymettedir. Genellikle kolay bulunması hasebiyle böyle tavsif edilmişledir, zira ulaşılması kolay olan değersizdir. Ayrıca, “Hayırlı/değerli ve düşük/değersiz” ile kıyaslanan Allah’ın onlar için istediği ve onların kendileri için istedikleri olabilir. Allah

¹² Taberî, *Câmiu’l-beyân*, 2: 21.

¹³ Taberî, *Câmiu’l-beyân*, 2: 25.

¹⁴ Muhammed b. Abdullah İbn Ebi Zemenîn, *Tefsîru’l-kur’âni’l-azîz*, thk. Muhammed el-Kenz (Kâhire: el-Fârûku’l-Hadîsiyye, 2002), 1: 145.

¹⁵ Ebu’l-Hasan el-Vâhidî, *el-vasîf fî tefsîri’l-kur’âni’l-mecîd*, thk. Adil Abdulmarsûd (Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1994), 1: 586. Vâhidî, Zeccac’ın bu kelimeyi munsarif okuduğunu ifade etmişse de Zeccac eserinde herhangi bir tercih yapmamıştır. Kelimenin munsarif olabileceği gibi, maruf Mısır’a matuf olarak gayri munsarif okunabileceğini zikretmiş ve tercihte bulunmamıştır. Bkz. İshak b. İbrahim ez-Zeccac, *Maâni’l-kur’ân ve i’râbuhû*, thk. Abdulcelil Şulbî (Beyrut: Âlemu’l-Kutub, 1988), 1: 144.

onlar için daha değerli olan bir hayatı takdir etmişken, onlar değersiz dünya yiyeceklerini arzulamaktaydılar. Müfessirin “أَدْخُلُوا مِصْرًا” “mısıra inin” ibaresindeki “mısır” a dair kanaati herhangi bir yerleşim yeri minvalindedir. Âyet: “Oraya gidin ve istediğiniz sebzelere istifade edin.” şeklinde anlaşılmalıdır. Beğavî, Dahhâk’ın ibaredeki “mısır” ı tensinsiz okuduğuna ve Firavun’un Mısır’ına telmihte bulunduğuna dair yorumu müspet bulmaz ve ilk görüşün (nekre/belirsiz olmasının) daha isabetli olduğunu zikreder. Zira kelime maruf Mısır anlamında olsa idi memnuun mine’s-sarf (çekimlenmez) olur ve tenvin almazdı. Oysaki kelime cumhur tarafından sarfa tabi olacak şekilde tenvinli okunmuştur.¹⁶

İbn Atiyye (ö. 546/1152), Allah’tan gelmesi sebebiyle menn ve selvânın kıymetli olduğunu beyan eder. İsrâiloğulları’nın istedikleri sebzeler, yeryüzünde bitiyor olması hasebiyle düşük/ednâ olarak tavsif edilmiştir. Âyette geçen mısır herhangi bir şehirdir ve buna delalet eden iki olgu vardır. İlki, cumhurun kiraatidir ve bu kiraat Hz. Osman’a (ö. 36/656) nispet edilen bazı mushaf¹⁷ lar dışında imam mushafın kiraatine de uygundur. İkincisi, âyetteki emrin muktezasınca çölden sonra bir yerleşim yerine gitmiş olmalarıdır. Haddizatında, Tih’ten sonra Şam’a girdiklerine dair tarihi bilgi de bu durumu teyit etmektedir. Müfessir, kelimeyi munsarif (tenvin alabilir) kabul etmekle birlikte Firavun’un Mısır’ını kastettiğini söyleyen bir zümrenin mevcudiyetinden bahsetmiştir. İsmi zikredilmeyen bu zümre, İsrâiloğulları’nın Mısırlıların geride bıraktıklarına varis kılındıklarına dair âyetleri¹⁸ kanaatlerine mesnet edinmiştir. Müfessir, bu kanaatin tarihi verilerle mütenakız olduğunu ve kabul edilemeyeceğini dile getirmiştir.

¹⁶ İbn Mes’ûd el-Beğavî, *Meâlimu’t-tenzîl*, thk. Muhammed Abdullah en-Nemr (Riyad: Dâru Tayyibe, 1989), 1: 123. Salebî şöyle benzer bir yorum yapar: “Eğer kelime maruf Mısır’a matuf olsaydı Yusuf Sûresi’nde olduğu üzere sonunda elif olmadan yazılırdı.” Bkz. Ebu İshak es-Sa’lebî, *el-keşf ve’l-beyân*, thk. Muhammed İbn Âşûr (Beyrut: Dâru İhyai’t-Turâsî’l-Arabî, 2002), 1: 206.

¹⁷ Hz. Osman’ın bazı mushaf¹⁷ larının hattına uymadığını ihsas ettirecek bilgiyi ilk defa zikreden İbn Atiyye’dir. İbare şöyledir: (جمهور الناس يقرؤون "مصرًا" بالتثنية وهو خطأ المصحف إلا ما حكى عن بعض مصاحف عثمان رضي الله عنه). Bkz. Muhammed Abdulhak İbn Atiyye, *el-Muharreru’l-vecîz fi tefsîri’l-kitâbi’l-azîz*, thk. Abdusselam Abduşşâfi (Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 2001), 1: 154.

¹⁸ Söz konusu âyetler meâlen şöyledir: “Ama biz Firavun ve kavmini bahçelerden, pınarlardan, hazinelere ve değerli yerlerden çıkardık. Böylece bunlara İsrâiloğulları’nı mirasçı yaptık.” (eş-Şuarâ, 26/57-59) “Denizi açık bırak. Çünkü onlar boğulacak bir ordu. Onlar geride nice bahçeler, pınarlar, ekinler, güzel konaklar, zevk ve sefasını sürdükleri nice nimetler bırakmışlardı. İşte böylece biz de onları başka bir topluma miras bıraktık.” (ed-Duhân, 44/25-29.)

Nitekim, hiçbir tarihi kaynak İsrâiloğulları'nın çölden sonra Mısır'a döndüklerine dair bilgi içermemektedir.¹⁹

Kurtubî (ö. 671/1275) âyetteki kelimeyi nekre ve tenvinli okumanın cumhurun kiraatine ve mushafın hattına münasip düştüğünü beyan eder. Nitekim cumhur kelimeyi munsarif okumuştur. Müfessir, İkrime ve İbn Abbâs'ın tercihinin istinaden âyetteki "mısır"ın tenvinli olması gerektiğini vurgular. Âyetten; "*Şehir/kasabalardan herhangi birine yerleşebilirsiniz.*" anlamı çıkarılabilir. Bu görüşü tercih edenlerin iki delili vardır. İlki, âyetin zahirinde var olduğu üzere onlara herhangi bir kasabaya/köye girmeleri emredilmektedir.²⁰

Kurtubî, "أَمْ تَسْتَبْدِلُونَ الذِّبْيَ هُوَ أَذْنَىٰ بِالذِّبْيِ هُوَ خَيْرٌ" "*Hayırlı/değerli olanı kıymetsiz olanla mı değiştirmek istiyorsunuz?*" sorusunu Hz. Musa'ya; "أَهْبِطُوا مِصْرًا فَإِنَّ لَكُمْ مَا سَأَلْتُمْ" "*Herhangi bir yerleşim yerine gidin. İstedikleriniz orada mevcuttur.*" anlamındaki cevap cümlesinin Allah'a ait olduğu görüşündedir. Arada mahzup bir takdir vardır. Hz. Musa kavminin isteklerini müteakip Rabbine nida etmiş, bu nidaya istinaden Allah insanların isteklerinin herhangi bir yerleşim yerinde mevcut olduğunu beyan etmiştir. İsrâiloğulları bu emre ittiba ederek Tîh'ten sonra Şam'a yerleşmişlerdir. Her ne kadar muayyen bir yer belirtilmemişse de bu yer Arzı Mukaddes'te (Şam bölgesi) bir yer olmalıdır. Çünkü Mâide Sûresi'ndeki "يَا قَوْمِ ادْخُلُوا الْأَرْضَ الْمُقَدَّسَةَ" "*Allah'ın size vatan olarak yazdığı kutsal toprağa girin*" (el-Mâide, 5/21) âyeti Bakara Sûresi'nde zikredilen herhangi bir yeri "mukaddes topraklar" ibaresiyle tahdit etmiştir.²¹

Hâzin (725/1325) tek çeşit yemek yemedikleri halde "لَنْ نَصْبِرَ عَلَىٰ طَعَامٍ وَاحِدٍ" "*Tek çeşit yemeğe kesinlikle sabredemeyeceğiz.*" şeklindeki şikâyetlerini, taltif edildikleri yemeğin hiç değişmemesi (standart olması) ile gerekçelendirir.²² "فَادْعُ رَبَّكَ" "*Rabbine dua et!*" ibaresi, "*Rabbinden bizim*

¹⁹ İbn Atiyye, *el-Muharreru'l-vecîz*, 1: 154.

²⁰ Muhammed b. Ahmed el-Kurtûbî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, thk. Semir el-Buhârî (Riyad: Dâru âlemi'l-kutub, ty.), 1: 429; Benzeri ifadeler için bkz. Muhammed b. Mahlûf es-Seâlibî, *Cevâhiru'l-hisân fi tefsîri'l-kur'ân*, thk. Abdulfettah Ebu Sünne (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1997), 1: 251.

²¹ Kurtûbî, *el-Câmi'*, 1: 378.

²² Benzeri kanaat için bkz. Cemâluddîn Kâsımî, *Mehâsinu't-te'vîl*, thk. Muhammed es-Sûd (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1998), 1: 314.

için yerden çıkan yiyeceklerden iste!” anlamındadır. İsrâiloğulları’nın bu isteklerinin iki gayesi olabilir. İlki, artık standart yemekten bıkmış ve iştahla arzulayacakları bir şeyler istemişlerdir. İkincisi, uzun süre yaşadıkları Tîh’ten bıkmış olmaları ve oradan kurtulma istekleridir. Âyette yer alan “mısır” kelimesi istediklerini elde edebilecekleri herhangi bir şehir veya daha önce yaşadıkları Mısır ülkesine matuf olabilirse de müfessirin tercihi ilk görüşten yanadır. Zira arzuladıkları farklı yiyeceklere herhangi bir yerleşim yerinde ulaşma imkânları vardır.²³

Ebu Hayyân (ö. 745/1353) “أَدْخُلُوا مِصْرًا” “Herhangi bir şehre *inin/girin!*” cümlesinin Allah’a ait olduğunu, bunu İsrâiloğulları’na aktaran kişinin Hz. Musa veya Hz. Yuşa olabileceğini zikreder. Müfessir girilmesi emredilen yer²⁴ konusunda ihtilaf olduğunu beyan eder.²⁵ İbn Mes’ud, İbn Abbâs, Katâde ve Süddî gibi isimler bu yerin Beyt-i Makdis olduğu kanaatindedirler. İbn Abbâs’a göre bu yer Âd kavminden kalan güçlü ve yapılı insanların bulunduğu ve başlarında da Avc (Ûc) b. Unuk’un bulunduğu şehir olan Erîha’dır. Bazılarına göre bu yer, Eyle, Ürdün, Belkâ, Filistin²⁶ veya Şâm olabilir. Râcih görüş, Beyt-i Makdis’e matuf olandır.²⁷ Zira Mâide Sûresi’nde: “Allah’ın size vatan olarak yazdığı mukaddes toprağa girin!”²⁸ denmiştir. Zikredilen âyetteki yerler ile Bakara Sûresi 58. ve A’râf Sûresi 161. âyetlerde²⁹ işarette bulunulan yerler aynıdır.³⁰ Müfessir “Mukaddes yere

²³ Muhammed b. İbrâhîm el-Hâzin, *Lubâbu’t-te’vil fi ma’ni’t-tenzîl*, (Mısır: Dâru’l-Kutubi’l-‘Arabiyye, ty), 1: 49.

²⁴ Bu meyanda iki âyet vardır. Bakara, 2/58 “وَ إِذْ قُلْنَا ادْخُلُوا هَذِهِ الْقَرْيَةَ” “Bu kasabaya girin demiştik”; A’râf, 7/161 “وَ اذْ قِيلَ لَهُمْ اسْكُنُوا هَذِهِ الْقَرْيَةَ” “Onlara, şu şehire yerleşin, denildi.”

²⁵ Ebu Hayyan “mısır”ın sınırları belirli olan yer anlamına geldiğini beyan ederek konumuz olan âyetleri tefsire başlar. Fiil, “koyunu büyüttüm” (مَصْرَتُ الشَّاةِ) cümlesindeki “masara/مَصْرٌ”dan müştaktır. “Onu yetiştirdim, ihya ettim,” denir. Mamafih, bir şeyin belirli sınırları da esreli mim ile olan “mısır”dan türemiştir. Araplar; “evi sınırlarıyla satın aldı” cümlesini “اشترى الدار بمصورها” şeklinde dile getirirler. Muhammed b. Yusuf Ebu Hayyân, *Tefsîru’l-bahri’l-muhîr*, thk. Ahmed Abdulmevcûd (Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1993), 1: 355; Ayrıca bkz. Ebu’l-Ferec İbnu’l-Cevzî, *Zâdu’l-mesîr fi ilmi’t-tefsîr*, (Beyrut: el-Mektebetu’l-İslâmî, 1984), 1: 71.

²⁶ Benzeri kanaat için bkz. Râzi, *Mefâtîhu’l-ğayb*, XI, 196-197; Süleyman Ateş, *Yüce Kur’an’ın Çağdaş Tefsiri*, (İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1988), 1: 172.

²⁷ Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili*, 1: 310; Ömer Faruk Harman, “Kudüs”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22: 325.

²⁸ Mâide, 5/21.

²⁹ Söz konusu âyetler mealen şöyledir: “Bu kasabaya girin demiştik” (Bakara, 2/58); “Onlara, şu şehre yerleşin, denildi” (A’râf, 7/161).

³⁰ Ebu Hayyân, *el-Bahru’l-Muhîr*, 1: 352.

girin!" emri muktezasınca kutsal yere girmenin Hz. Musa döneminde vuku bulmuş olması gerektiği kanaatindedir. Fakat Hz. Musa'nın Tîh'te öldüğü hakikatine binaen bazı isimler, bu kutsal yerin Beyti Makdis olması durumunda Bakara Sûresi'ndeki âyetin³¹ Hz. Musa dönemine ait olamayacağını söylemişlerdir.³² Müfessir bu yorumu bir vehim olarak değerlendirir. Zira hem Bakara, hem de Maide Sûresi'ndeki âyetin muradı aynıdır. Üstelik Maide Sûresi'nde; "*Mukaddes yere girin!*"³³ denildiğinde kavmi; "*Ey Musa, orada güçlü bir kavim var, onlar orada buldukça biz oraya girmeyiz dediler.*"³⁴ Zikri geçen Mâide ve Bakara Sûresi'ndeki ibareler kutsal yere girme emrinin Hz. Musa döneminde vaki olduğuna delalet eder.³⁵

İbn Kesir (ö. 774/1375) İsrâiloğulları'nın içerisinde buldukları iyi fakat standart durumdan sıkıldıklarını ve geçmiş hayatlarına olan özlemlerini dile getirdiklerini aktarır.³⁶ "أَسْتَبِيلُونَ" "*değişmek mi istiyorsunuz*" ibaresinde daha iyi ve faydalı nimetlere sahip olduğu halde şikâyetçi olan topluluğa kınama vardır. Mısır kelimesi masruf (çekimli/tenvinli) olmalıdır. Hz. Osman'ın mushaflarında elif ile yazılmıştır ve bu okunuş cumhurun kıraatidir. İbn Abbâs, herhangi bir şehir olarak anlamıştır. Süddî, Katâde ve Rabî' b. Enes'in de bu kanaatte olduğu İbn Ebi Hâtim'den rivâyet edilmiştir. Bazı isimler, mushafın hattında kelimenin sonunda elif var ise de maruf Mısır'ı ihsas ettirecek şekilde tenvinsiz okumuşlardır. Nitekim İnsan Sûresi'ndeki "قَوَارِيرًا" /"kavârîra" elifle yazıldığı halde tenvinli okunmamaktadır³⁷ ve buna kıyasla Bakara Sûresi'ndeki "مِصْرًا" kelimesi de "mısra" şeklinde okunmalıdır. Bu yorumu aktaran İbn Kesir, maruf Mısır'a matuf yorumu kabul etmez ve tercihini herhangi bir şehirden yana kullanır. İsrailoğulları istedikleri şeyleri herhangi bir yerleşim yerinde bulabilirdi. Dolayısıyla, herhangi bir köy veya kasabada elde

³¹ Bakara, 2/58.

³² Müfessir bu kişilerin kim olduğunu belirtmemiştir. Bkz. Ebu Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, 1: 352.

³³ Mâide, 5/21.

³⁴ Mâide, 5/22.

³⁵ Ebu Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, 1: 351.

³⁶ Ebu'l-Fidâ İbn Kesir, *Tefsîru'l-kur'âni'l-azîm*, thk. Muhammed Sellâme (Riyad: Dâru Tayyibe, 1997), 1: 179.

³⁷ İbn Kesir, *Tefsîru'l-kur'âni'l-azîm*, 1: 180.

edebilecekleri şeyi Allah’tan istemeleri uygun olmamıştır. Hz. Musa da onları kınamış ve bu hakikati onlara hatırlatmıştır.³⁸

İsmail Hakkı Bursevî (ö. 1137/1718) de âyetteki “mısır”ın maruf Mısır olamayacağını düşünenlerdendir. Çünkü onların istediği şeyin çölde olamayacağı, sadece bir yerleşim yerinde bulunabileceği barizdir ve Hz. Musa bunu beyan etmiştir. Müfessire göre: “Allah’ın size (vatan olarak) yazdığı mukaddes beldeye girin!”³⁹ âyetinin de açıkça beyan ettiği üzere İsrâiloğulları’na girilmesi emredilen yer maruf Mısır değildir. Dolayısıyla tekrar Mısır’a dönmeleri muhaldir. “فَادْعُ لَنَا رَبَّكَ” “Bizim için Rabbine dua et!” ibaresinin başındaki “fâ” İsrâiloğulları’nın durumunu beyan için gelmiştir. Takip (ardılık) için kullanılan bu harf, artık çöldeki mevcut şartlara tahammül edemez bir hale geldiklerinin göstergesidir.⁴⁰

Şevkânî (ö. 1250/1834) Hz. Musa’nın istifhamını şöyle anlar: “Ulaşılmaması, lezzeti ve değeri itibariyle değerli olan menn ve selvâ dururken nasıl olur da daha değersiz olan sebzeleri istersiniz?” Âyetin devamı ise İsrâiloğulları’na herhangi bir şehre gitme iznini kapsamaktadır. Mısır kelimesi alem ve müennes olması (ortası sakın üç harfli bir kelime, Lût ve Nûh gibi) sebebiyle munsarif olmalıdır. Şevkânî mezkûr gerekçe ile kelimenin munsarif olmasına Sîbeveyhi’nin de muhalefet ettiğini vurgular. Dolayısıyla kelime alem olamaz, bu sebeple munsarif kabul edilmesi vakianın ve âyetteki kullanımın hilafıdır. Zira burada herhangi bir şehir kastedilmiştir, maruf Mısır maksut değildir.⁴¹

Reşid Rıza (ö. 1935) ve Mustafa el-Merâğî (ö. 1945) de âyetteki kelimenin herhangi bir yerleşim yerine matuf kullanıldığını düşünen isimlerdendir. Reşid Rıza, çöldeki yiyeceklerden usanan İsrâiloğulları’nın istediklerini elde edebilmeleri için kendilerine vadedilen topraklarda bulunan kimselerle savaşmalarının emredildiğini zikreder. Fakat İsrâiloğulları bu emre itaat etmemiş ve Hz. Musa’ya ahlaki olmayan bir teklifte bulunarak Rabbi ile birlikte savaşmasını söylemişlerdir.⁴² Mustafa el-Merâğî, Hz. Musa’nın onları kınadığını ve azarladığını vurgular. Zira onlar tadı ve kıymeti itibariyle değersiz olan sebzeleri değerli olan kudret helvası ve bildircin eti ile değiştirmek istiyorlardı. Arzuladıkları bu şeyleri çölde

³⁸ İbn Kesir, *Tefsîru’l-kur’âni’l-azîm*, 1: 180.

³⁹ Mâide, 5/21.

⁴⁰ İsmail Hakkı Bursevî, *Tefsîru Ruhî’l-Beyân*, (yy: Matbaatu U’smâniyye, 1914), 1: 150.

⁴¹ Muhammed b. Ali eş-Şevkânî, *Fethu’l-kadîr*, thk. Abdurrahman Umeyrâ (Beyrut: Dâru’l-Vefâ, ty), 1: 108.

⁴² Muhammed Reşid Rızâ, *Tefsîru’l-menâr*, 2. bs. (Kâhire: Dâru’l-Menâr, 1947), 1: 331.

bulamazlardı. İstediklerini elde edebilmeleri için bir yerleşim yerine gitmeleri gerekmekte idi. Hz. Musa kınamakla birlikte bu hakikati onlara beyan etmiştir.⁴³

Çağdaş bir müfessir olan Muhammed el-Useymin (ö. 2001) meseleyi kısmî farkla şöyle tefsir eder. “اهبطوا مصرا فان لكم ما سألتم” “*Şehre inin, istedikleriniz oradadır.*” ibaresi söz konusu isteklerinin Allah’a niyazı gerektirecek mahiyette olmadığını beyan etmektedir. Zira Allah zikri geçen yiyecekleri tüm yerleşim yerlerinde var etmiştir. Hz. Musa, sıradan bir yerleşim yerinde elde edilmesi mümkün olan böylesi şeyleri Allah’a sormalarının yanlış bir durum olduğunu ifade etmiş ve bundan dolayı onları kınamıştır. El-Useymin; “İsrâiloğulları Hz. Musa’dan istekte bulundular, O (a.s) da Allah’a dua etti ve Allah; “*Herhangi yerleşim yerine/şehre gidip istediklerini elde edebilirler.*” şeklindeki yorumun doğru olmadığını dile getirir. İstekleri sebebiyle kavmini kınayan bir peygamber nasıl olur da Allah’a dua eder? Bu meselenin doğru tefsiri şöyle olmalıdır: Hz. Musa onları azarlamış ve; “*İstedığınız bu şeyler herhangi bir yerleşim yerinde mevcuttur.*” demiştir. Bu durumda da âyetteki “mısır” maruf Mısır olmayıp, herhangi bir şehirdir ve nekre olmalıdır.⁴⁴

Bu başlığın tetimmesi şudur ki, müfessirlerin çoğu konumuz olan âyetteki kelimenin nekre olması gerektiği kanaatindedir. Bu kanaate mesnet edinilen birkaç argüman vardır. Hz. Osman mushafının hattı ve cumhurun kıraati ilk ve en önemli mesnettir. İkincisi, İsrâiloğulları’nın huruçtan sonra Mısır’a döndüklerini destekleyecek hiçbir nassın veya tarihi beyanatın olmamasıdır. Üçüncüsü, İsrâiloğulları’nın istedikleri şeylerin çölde olamayacağı, bunları bir şehirde bulabilecekleri hakikatidir. Hz. Musa veya Allah bu hakikati onlara izhar etmiş ve isteklerine çözüm sunmuştur.

b. Maruf Mısır

Bir üst başlıkta Bakara Sûresi’nin 61. âyetinde yer alan “مِصْرَ” “mısır” kelimesinin nekre olması gerektiğini düşünen müfessirlerin görüşleri aktarıldı. Bu başlıkta ise kelimenin marife olması gerektiğini düşünenlerin kanaati aktarılıp değerlendirilecektir. Bazı müfessirler kelimenin marife olması gerektiğini direkt kendi kanaati olarak zikretmiş iken, bazı müfessirler ise kelimenin marife olması gerektiğini düşünen isimlerden

⁴³ Mustafa el-Merâğî, *Tefsîru’l-merâğî*, (Mısır: Matbaatu Mustafa el-Halebî, 1946), 1: 131-132.

⁴⁴ Salih b. Muhammed el-Useymin, *Tefsîru’l-fâtîha ve’l-bakara*, (Suudi Arabistan: Dâru İbnî’l-Cevzî, 2002), 1: 212.

bahsetmişlerdir. İkinci gruba dâhil olan müfessirlerin çoğu kelimenin marife olması gerektiğini düşünenlerin kanaatini gerekçeleriyle nefy etmişlerdir.

Kelimenin marife olması gerektiğini düşünenlerin birkaç mesnedi vardır. İlki, tefsirin önemli isimlerinden olan Ubeyy b. Ka’b ve İbn Mes’ud’un mushaflarında kelimenin sonunda elifin olmamasıdır. İkincisi, Şuâra Sûresi’nde geçen “وَأَوْرَثْنَاهَا نَبِيَّ إِسْرَائِيلَ” “İsrâiloğulları’nı oraya varis kıldık.” âyetidir.⁴⁵ Bu âyeti maruf Mısır ekseninde yorumlayanlara göre âyetteki müfred müennes zamir ile kastedilen yer Firavun’un Mısır’ıdır. Dolayısıyla âyetin anlamı “İsrâiloğulları’nı Mısır’a varis kıldık” olmalıdır. Binaenaleyh, Bakara Sûresi’ndeki kelimeyi marife okumak daha isabetlidir. Son argüman, içerisinde buldukları durumdan mütemadiyen şikâyetçi olan ve önceki hayatlarını arzulayan İsrâiloğulları’na Hz. Musa’nın ta’zîrde bulunduğu dair kanaattir. Kelimenin nekre olması gerektiğini düşünenler de Hz. Musa’nın istifhamını aynı manada anlamışlardır. Fakat bu isimlere göre âyetteki ibare isteklerinin sıradanlığını beyan içindir. Bu başlık altında zikrolunacak müfessirlere göre Hz. Musa’nın ta’zîri İsrâiloğulları’nın özgürlüğe karşılık midelerinin arzularını, dolayısıyla da köleliği tercih etmelerine telmihte bulunmaktadır.

Ferrâ (ö. 207/822) “mısır”ın nekre olarak yazıldığını, fakat ülke isimlerinin munsarîf olamayacağını beyan etmiştir. Müennes isimler üç harfli olup, ortadaki harfi de meczum olursa bu durumda munsarîf olurlar. Buradaki kelimenin her ne kadar sonunda elif varsa da tenvinsiz okunması caizdir. Çünkü “سَلَامِيَا”⁴⁶ “قَوَارِيرًا”⁴⁷ kelimelerinin sonunda elif olmasına rağmen tenvinsiz okunmuşlardır. Bazıları bu âyetteki kelimeyi nekre kabul etmiş, anlamı; “istediğiniz şeyleri herhangi bir yerleşim yerinde bulabilirsiniz.” şeklinde takdir etmişse de Ferrâ bu yorumu makbul görmez. Ferrâ, kelimenin malum Mısır anlamında marife olması gerektiği görüşünü daha isabetli bulmaktadır. Nitekim Yusuf Sûresi’nde; “Güvenli bir şekilde Allah’ın izniyle Mısır’a girin.”⁴⁸ âyetinde kelime elifsiz ve marifedir. A’meş’e

⁴⁵ Şuarâ, 26/59. Mukâtil, bu âyetin tefsiri sadedinde, Firavun boğulduktan sonra İsrâiloğulları’nın tekrar Mısır’a döndüklerini beyan etmiştir. Bkz. Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru mukâtil*, 3: 266.

⁴⁶ İnsân, 76/4.

⁴⁷ İnsân, 76/15-16.

⁴⁸ Yusuf, 12/99.

(ö. 148/765) bu kelime sorulduğunda Sâlih b. Ali'nin⁴⁹ yaşadığı maruf Mısır olduğunu beyan etmiştir.⁵⁰

Taberî'nin kim olduklarını tasrih etmeden aktardığına göre bazı isimler âyetteki kelimeyi “maruf Mısır” a irca etmekle birlikte mushafın hattını esas alarak okumuşlardır. Mushaf hattında da kelimenin sonunda “elif” vardır. Bu kişiler elif ile birlikte yazılan kelimeyi İnsan Sûresi'ndeki “قَوَارِيرًا”⁵¹ gibi okumuşlardır. Nitekim orada da elif var olmakla birlikte tenvinsiz okunmuştur.⁵² Diğer kıraatte ise kelimenin sonunda elif olmadan tenvinsiz okunur. Bu kıraat ile maruf Mısır'ın kastedildiği aşıkardır. Fakat tevil ehli bu konuda ihtilaf etmiştir diyen müfessir, bu kıraatlere cevaz verilemeyeceğini ekler.⁵³

Taberî, Ubeyy b. Ka'b ve İbn Mes'ûd'un mushaflarında kelimenin elifsiz okunduğunu ve bunun da açıkça muayyen Mısır'a delalet ettiğini söyler. Müfessire göre Ubeyy ile İbn Mes'ûd'un kıraatini destekleyen herhangi bir âyet veya hadis yoktur ve kıraat ehli bu okuyuşa cevaz vermemiştir. Aynı şekilde Katâde, Süddî, Haccâc, İbn Cüreyc ve Mücâhid tenvinli okumak ve herhangi bir yerleşim yerinin kastedildiğini beyan etmek suretiyle maruf Mısır'a matuf yorumları nakzetmişlerdir. Aynı isimler, İsrâiloğulları'nın huruçtan sonra bir daha Mısır'a dönmediklerine dair kanaat belirtmişlerdir. Dolayısıyla kelimeyi maruf Mısır'a hamledenler ona göre hata etmişlerdir.⁵⁴

Taberî, Şuarâ Sûresi'ndeki âyetlere⁵⁵ istinaden İsrâiloğulları'nın Mısır'a ve oradaki nimetlere varis kılındığını söyleyen bir gruptan bahseder ve mesnetlerini aktarır. Bu isimlere göre birinin terk ettiği bir şeyden istifade etmek için onların mekânında olmak gerekir. O kimselerin sahip

⁴⁹ Salih b. Ali b. Abdullah b. Abbâs, Ebu'l-Abbâs es-Sefâh'tan önce Mısır'da valilik yapmış ve h. 150'de vefat etmiştir. Bkz. Cevâd Ali, *el-Mufassal fî Târîhi'l-'Arab Kable'l-İslam*, 2. bs. (Bağdat: yy, 1993), 4: 432.

⁵⁰ Ebu Zekeriyya el-Ferrâ, *Maâni'l-kur'an li'l-ferrâ*, thk. Ahmed Yusuf Necâtî (Mısır: Dâru'l-Misriyye, ty), 1: 43.

⁵¹ İnsan, 76/15-16.

⁵² Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 2: 22.

⁵³ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 2: 23; Hatîb eş-Şirbinî (ö. 977), bu kıraatin şazz olduğunu ve zinhar makbul olmayacağını savunur. Bkz; Hatîb eş-Şirbinî, *es-sirâcu'l-munîr*, (Kâhire: Matbaatu Bulak, h. 1285), 1: 64.

⁵⁴ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 2: 25.

⁵⁵ Şuarâ, 26/57-59. Âyetler mealen şöyledir: “Daha sonra onları (Firavun ve topluluğunu) bahçelerden, pınarlardan, hazinelerden ve değerli bir konumdan mahrum ettik. İşte böyle; Bu nimetlere İsrâiloğulları'nı vâris kıldık.”

olduğu şeylerden farklı bir mekânda istifade etmek onlara varis olmak anlamına gelmez. Mamafih, Duhân Sûresi’ndeki âyetlerde⁵⁶ ifade edildiği üzere Allah Mısırlıların olan şeyleri İsrâiloğulları’na varis kılmış ve onlara vermiştir. Dolayısıyla Bakara Sûresi’ndeki kelime maruf Mısır kastıyla kullanılmış olmalıdır. Taberî zikri geçen görüşe ve delillere katılmadığını beyan eder. Müfessire göre Allah İsrâiloğulları’nı bizzat Mısırlıların sahip olduğu şeylere varis kılmamıştır, İsrâiloğulları onların terk ettiği şeylerden müstefid olmamışlardır. Zira huruçtan sonra İsrâiloğulları’nın Mısır’a rücu ettiği vaki değildir.⁵⁷

Kurtubî (ö. 671/1273), cumhurun âyetteki kelimeyi tenvin ile, Hasan, Talha, A’meş ve Ebân b. Tağlîb gibi isimlerin ise gayrı munsarif (tenvinsiz) okuduklarını kaydetmiştir. Bu kıraatin gerekçesi İbn Mes’ûd, Ubeyy b. Ka’b kıraatında ve Hz. Osman’ın bazı mushaflarında kelimenin sonunda elif bulunmamasıdır.⁵⁸ Bu kelimeyi tasrif etmeyen diğer bir zümre İsrâiloğulları’nın Mısırlıların geride bıraktıklarına varis kılındığına dair âyetlerle⁵⁹ istidlalde bulunmuşsa da Kurtubî bu çıkarımın tutarsız olduğunu savunmuştur.⁶⁰ Kurtubî’nin zikrettiği bir rivâyete göre İmam Mâlik (ö.179/795) de âyetteki kelimeyi marife okuyup “Firavun’un Mısır’ı” şeklinde anlamlandırmıştır.⁶¹

Müfessir Râzî (ö. 606/1210) kelimenin maruf olması gerektiğine dair diğer kaynaklarda -inceleyebildiğimiz kadarıyla- göremediğimiz bir bilgiyi kayda geçirmiştir. Hasan-ı Basrî’den (ö. 110/728) nakledilen rivâyete göre “مِصْرًا” “mısran”daki elif kâtibin yazımdaki bir takdirdir. Elif olmakla birlikte kelime tenvinsiz okunmalıdır. Bu durumda da kelimenin marife, dolayısıyla da Firavun’un Mısır’ına raci olması gerekir. Mamafih, İbn

⁵⁶ Duhân, 44/25-29. Âyetler meâlen şöyledir: “Onlar arkalarında ne bahçeler, pınarlar, ekinler, güzel konaklar, zevk ve sefasını sürdükleri nice nimetler bırakmışlardı. İşte böyle oldu! Sonra bütün bunları, başka bir topluma miras bıraktık.”

⁵⁷ Taberî, *Câmiu’l-beyân*, 2: 23; Mevdûdî de Taberî’nin ifadelerini neredeyse aynen zikretmek suretiyle İsrâiloğulları’nın Firavun’un geride bıraktıklarına sahip olduklarına dair ne bir âyet ne de tarihi bir verinin olmadığını, dolayısıyla da bu görüşün kabul edilemeyeceğini dile getirir. Bkz. Ebu’l-’Alâ Mevdûdî, *Tefhimu’l-Kur’an*, (İstanbul: İnsan Yayınları, 2000), 4: 29.

⁵⁸ Müfessirin tefsirindeki ibaresi şu şekildedir. “وَفِي بَعْضِ مَصَاحِفِ عُمَانَ” Kurtubî, *el-Câmi’*, 1: 379.

⁵⁹ Suarâ, 26/57-59; Duhân, 44/25-29.

⁶⁰ Kurtubî, *el-Câmi’*, 1: 428; Ayrıca bkz. Seâlibî, *Cevâhiru’l-hisân*, 1: 251.

⁶¹ İbn Atiyye’nin tefsirinde zikrettiği ve müfessirin de atıfta bulunduğu ibare şöyledir: “ قَالَ ” أَشْهَبَ قَالَ لِي مَالِكُ: عِنْدِي مِصْرٌ قَرَيْتُكَ مَسْكَنُ فِرْعَوْنَ” Bkz. İbn Atiyye, *el-Muharreru’l-vecîz*, 1: 154.

Mes'ûd'un mushafında ve A'meş'in kıraatinde âyetin hattı "ihbitu mısra/ "أهبطوا مِصْرًا" şeklindedir ve bu durumda kelimenin maksudu maruf Mısır'dır. Diğer bir rivâyete göre Ubey b. Ka'b ve İbn Mes'ud kelimenin sonunda elif bulunmakla birlikte "أهبطوا مِصْرًا" kelimeyi tenvinsiz okumuşlardır. Ebu'l-Âliye'nin (ö. 90/709) kanaati de bu yöndedir.⁶²

Beydâvî (ö. 691/1292), çiftçi bir topluluk ve şehevî zevklerine düşkün olan İsrâiloğulları'nın daha önceki hayatlarına olan özlemlerini izhar ettiğini zikreder. Müfessire göre âyette yer alan sebzelerin bizzat kendileri murat edilmiş değildir, isnad-ı mecâzî vardır. Yerin bitirdiği sebze, meyve ve tahılları istemiş, yedikleri içtiklerinin daimi bir surette değişmediğinden yakınmışlardır. "أَتَسْتَبْدِلُونَ الَّذِي هُوَ أَدْنَىٰ بِالَّذِي هُوَ خَيْرٌ" "Daha değerli olanı, değersiz olan ile değiştirmek mi istiyorsunuz?" istifhamı Allah'a veya Hz. Musa'ya ait olabilir. Sorunun kime ait olduğu fark etmeksizin cümlede bir tazir olduğu mutlaktır. "أهبطوا مِصْرًا" "şehre gidin" ibaresi ile Tih'ten oraya gidin/girin denmek istenmiştir. Çünkü bir yere girildiğinde bu durum "هَبَطَ" "vadiye indi" bir yerden çıkıldığında ise "هَبَطَ مِنْهُ" "oradan çıktı" şeklinde söylenir.⁶³ Müfessir, âyetteki Mısır'ın alem olması gerektiğini temriz sigasıyla⁶⁴ belirtmiş, muhalif olanların ise kelimeyi tenvinli okuduklarını eklemiştir. Her ne kadar üç harfli ve alem olup, orta harfinin sakın olması hasebiyle munsarîf olabilirse de İbn Mes'ud'un kıraati kelimenin gayrı munsarîf olması gerektiğini teyit etmektedir.⁶⁵

İbn Cüzeyy (ö. 741/1349) ortasındaki harfin sakın olması sebebiyle munsarîf olduğunu beyan etmiştir. Temriz sigasıyla aktardığı bilgiye göre âyetteki kelimenin kastı hem herhangi bir şehir hem de maruf Mısır olabilir. Fakat Şuarâ Sûresi'ndeki âyet, buradaki kelimenin maruf Mısır olması gerektiğine delalet etmektedir.⁶⁶

⁶² Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 3: 532.

⁶³ Nâsıruddîn el-Beydâvî, *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl*, (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2003), 1: 83-84.

⁶⁴ Bir bilgiyi malum değil, meçhul fiil ile aktarmaktır. Bu şekildeki aktarımda kesinlik değil, ihtimal söz konusudur. Bkz. İsmail Lütfi Çakan, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7: 513.

⁶⁵ Beydâvî, *Envâru't-tenzîl*, 1: 84.

⁶⁶ Muhammed b. Ahmed İbn Cüzeyy, *et-teshîl li 'ulûmi't-tenzîl*, thk. Muhammed Sâlim Hâşim (Lübnan: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1995), 1: 68.

Ebu’s-Suud (ö. 982/1576) “أهبطوا مصرًا” “Şehre inin.” emrini iki olguya müstenit tefsir eder. İsteklerinin adiliğini beyan etmek (tazir amacıyla) veya meramlarına çare olabilmek için böyle emredilmiş olabilirler. Müfessir “mısır”ın iki şeyin sınırı anlamına geldiğini söyler.⁶⁷ Fakat buradaki kelime büyük ülke Mısır’a raci olabilir. Çünkü üç harfli kelimenin ortası da sakin olursa, alem olur ve bu şekildeki kelime şehir olarak değil, ülke olarak da yorumlanabilir. Nitekim İbn Mes’ûd’un kıraati bu yorumu desteklemektedir.⁶⁸

Bakara Sûresi 61. âyette geçen kelimenin maruf Mısır olması gerektiğini düşünen isimler arasında Seyyid Kutub (ö. 1966) da zikredilmelidir. Kutub: “O halde şehre inin, istedikleriniz orada mevcuttur.” cümlesinin iki türlü yorumlanabileceği kanaatindedir. İlk yorum: “Sizin istediğiniz şey basit ve önemsizdir. Onun için dua etmeye değmez. Bunlar herhangi bir kasabada ya da şehirde mebzul miktarda bulunabilir. O halde herhangi bir şehre ya da kasabaya inin, bu istediklerinizi orada bulursunuz,” olabilir. İkincisi: “Alışageldiğiniz basit, alçak ve haysiyetten yoksun eski hayatınıza dönün. O hayat düzeni içinde mercimek, sarımsak, soğan, kabak ve benzeri sebzeler bulursunuz. Allah’ın sizi temsilci olarak seçtiği yüce davaları bırakın.” demektir. Bu anlam taktir edildiğinde Hz. Musa Yahudileri azarlamış ve kınamış olur. Onlar seçkinlik içerisinde değerli bir dava için uğraşacaklarına midelerinin arzuları peşine düşmek gibi bir alçaklığı tercih etmişlerdir. Kutub, bazı tefsir bilginleri tarafından uzak bir ihtimal sayılan ikinci yorumu isabetli ve tercihe şayan bulduğunu beyan eder.⁶⁹

İbn Âşûr (ö. 1975), kelimeye dair rivâyetleri ve filolojik tahlilleri zikrettikten sonra âyette geçen Mısır’ın Firavun’un yönettiği maruf Mısır olabileceğini beyan eder. Hz. Musa’nın istifham ile onlara söylemek istediği husus şudur: “Midenizin isteklerini özgürlüğünüze değiştirmek istiyorsanız,

⁶⁷ Mısır’ın bir yerin veya bölgenin sınırı olduğu ve diğer anlamları için bkz; Halil b. Ahmed el-Ferâhidî, *Kitâbu’l-ayn muretteben alâ hurûfi’l-mu’cem*, thk. Abdulhamid Hendevî, (Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 2003), 4: 145-146; Ebu’l-Huseyn Ahmed İbn Fâris, *Mu’cemu mekâyisi’l-luğa*, thk. Abdusselam Muhammed Harun, (Beyrut: Dâru’l-Fikr, 1979), 5: 330; Cemâluddîn Muhammed b. Mukrim İbn Manzur, *Lisânu’l-A’rab*, (Beyrut: Dâru Sader, ty.), 5: 174-175.

⁶⁸ Ebu’s-Suûd, *İrşâdu’l-akli’s-selîm ilâ mezâyâ’l-kitâbi’l-kerîm*, (Beyrut: Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-Arabî, ty), 1: 182.

⁶⁹ Kutub, *Fî zilâli’l-kur’ân*, 1: 75-76. Benzeri bir kanaati h. 1224’de vefat eden İbn Acîbe şöyle aktarır: “Tekrar Mısır’a dönün ve içerisinde bulunduğunuz rezillik ve sefillikle karnınızı doyunun.” Bkz. Ahmed b. Muhamed İbn Acîbe, *el-bahru’l-medîd fî tefsîri’l-kur’âni’l-mecîd*, thk. Ahmed Abdullah el-Kuraşî (Kâhire: yy, 2006), 1: 113-114.

daha önce kölelik içerisinde yaşadığınız Mısır'a dönün ve istediklerinize kavuşun.”⁷⁰

“Mısır”ın maruf olması gerektiğini düşünen çağdaş müellifler arasında⁷¹ Muhammed Esed (ö. 1992) ve Mustafa Öztürk’ün de zikredilmesi gerekir. Esed söz konusu tercihinin âyetin tercümesine yansıtması ve gerekçesini zikretmemiştir. Âyete takdir ettiği anlam şöyledir: “*Daha hayırlı (ve onurlu) olan durumu daha aşağılık olanla mı değiştirmek istiyorsunuz? O halde utanç içinde Mısır'a dönün; orada istediklerinize kavuşabilirsiniz.*”⁷² Mustafa Öztürk “*أَتَسْتَبْدِلُونَ الَّذِي هُوَ أَدْنَىٰ بِالَّذِي هُوَ خَيْرٌ*” ibaresinin çoğunluk tarafından; “*değerli olanı değersiz olanla mı değiştirmek istiyorsunuz?*” şeklinde tercüme edildiğini ve bu çeviride değerli/değersiz olanın yiyeceklere karşılık geldiğini ekler. Ona göre âyetteki “hayır/değerli” özgürlük nimetine, “ednâ/değersiz” ise Mısır’daki kölelik zilletine işaret etmektedir. Bu tercihinin binaen Bakara Sûresi 61. âyetini şöyle tercüme eder: “*Bunun üzerine Musa: “Demek siz özgürlük gibi çok değerli bir nimeti böyle basit istekler uğruna feda etmeyi göze alıp geçmişteki kölelik günlerinize dönmek istiyorsunuz. Peki! Öyleyse çekin gidin (köle olarak yaşadığınız) Mısır ülkesine. Canınızın çektiği yiyecekleri orada bulup yersiniz.”*”⁷³

Bu başlığın sonucu şudur ki, konumuz olan âyetteki kelimenin maruf Mısır olması gerektiğini düşünenlerin birkaç mesnedi vardır. İlki, kelimeyi hakiki manaya hamledenlerdir. Bu isimler tefsirin önemli iki sahabî isminin bu kelimeyi marife okumasını mesnet edinmiştir. İkincisi, İsrâiloğulları’nın Mısırlılar’ın geride bıraktıklarına varis kılındığına dair âyetlerdir. Bir kişinin bir şeye varis olması, söz konusu şeylere aynı mekânda sahip olmasını gerektirir. Bu durumda kelime maruf Mısır’a raci olmalıdır. Özellikle çağdaş müfessirler kelimeyi âyetin içerisinde bulunduğu anlam örgüsüne mutabık ve bağlam eksenli anlamlandırmışlardır. Hz. Musa, İsrâiloğulları’nın isteğine çözüm sunmamış, mevcut durumun tahlilini yapmış ve bir toplumun zihin dünyasını analiz etmiştir. Sahip oldukları özgürlük nimetini midelerinin basit isteklerine değişen insanlara tazirde bulunmuştur.

⁷⁰ Muhammed Tahir İbn Âşûr, *Tefsîru’t-tahrîr ve’t-tenvîr*, (Tunus: Dâru’t-Tûnusiyye, 1984), 1: 524-525.

⁷¹ İnceleyebildiğimiz kadarıyla çağdaş mealciler arasında bu tercihi yapan başka isimler yoktur.

⁷² Muhammed Esed, *Kur’an Mesajı: Meal-Tefsir*, çev. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk (İstanbul: İşaret Yayınları, 2002), 17.

⁷³ Mustafa Öztürk, *Kur’an-ı Kerim Mealî: Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri* (İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2012), 14.

c. Tercihle Bulunmayanlar

Makalemize konu olan kelimeye dair kanaatleri ve filolojik değerlendirmeleri zikretmekle birlikte herhangi bir tercihte bulunmayan müfessirler vardır. Bu isimler arasında Mâturîdî (ö. 333/944), Mâverdî (ö. 450/1058), Muhammed b. Hasan et-Tûsî (ö. 460/1068), Muhammed İzzet Derzeze (1984)⁷⁴ gibi isimler sayılabilir. Herhangi bir tercihte bulunmamakla birlikte önemli bilgiler aktaran bazı müfessirlerin kanaatlerini zikretmeyi uygun görmekteyiz.

Zemaşerî (ö. 538/1144) âyetteki kelimenin Tîh çölünün civarına yakın olan Beyti Makdis ve Şam arasındaki bölge olan Kinnesrîn'e matuf kullanılmış olabileceğini zikreder. Aynı zamanda maruf Mısır da kastedilmiş olabilir. Çünkü kelime gayri munsarıf için gerekli olan iki durum vardır. Bu iki durumun varlığına rağmen kelime munsarıf (tenvinli) ameliye görmüştür. Söz konusu iki sebepten biri kelimenin alem, yani belirli bir özel isim olması; ikincisi de müennes olmasıdır. Kelimenin orta harfi sakın olduğu için “Lût” ve “Nûh” gibi⁷⁵ tenvinli okunmuştur. Nitekim bu iki kelimenin munsarıf olmasının iki sebebi vardır. İlki, yabancı isim (ucme) olmaları, ikincisi alem (özel isim) olmalarıdır.⁷⁶ Eğer “mısır” ile herhangi bir yer kastedildiyse bu durumda tek sebep kalır (ucme olmak) ve bu durumda da munsarıf olmaz, nekre almaz.⁷⁷

⁷⁴ Ebu Mansur Muhammed el-Mâturîdî, *Tevîlâtü ehli's-sünne*, thk. Mecdî Basillüm (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2005), 1: 482; Muhammed b. Habîb el-Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, thk. Abdulmaksûd b. Abdurrahîm (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, ty), 1: 129; Muhammed b. Hasan et-Tûsî, *et-tibyân fî tefsîri'l-kur'ân*, thk. Ahmed Habib el-Âmilî (Beyrut: Dâru İhyai't-Turâsi'l-'Arabî, ty), 1: 349-350; Muhammed İzzet Derzeze, *et-tefsîru'l-hadîs: tertibu's-süver hasebe'n-nüzûl*, (Kahire: Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-Arabiyye, 1964), 6: 169.

⁷⁵ Sibeveyh (ö. 180/797) söz konusu kelimenin Lût ve Nûh gibi üç harfli olması ve orta harfinin de sakın olması hasebiyle munsarıf olabileceğini kabul etmezken, Ahfeş (ö. 215/830) bu kelimenin munsarıf olabileceği kanaatindedir. Bkz. Amr b. Osmân es-Sibeveyh, *el-kitâb: kitâbu sibeveyh*, thk. Muhammed Hârun (Kahire: Mektebetu'l-Hâneçî, 1988) 2: 321; Ahfeş, *Kitâbu meâni'l-ur'ân*, 1: 106.

⁷⁶ Benzeri bir görüş için bkz. Muhammed b. Hüseyin en-Neysâbüri, *Tefsîru ğarâibi'l-kur'ân ve rağâibi'l-furkân*, (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1996), 1: 300.

⁷⁷ Mahmud b. Ömer ez-Zemaşerî, *el-Keşşâf an hakâiki ğavâmidî't-tenzîl*, thk. Adil Abdulmevcud (Riyad: Mektebetu'l Abikan, 1998), 1: 275. Müfessir başka bir yerde İsrâiloğulları'nın Mısır'a girdiklerinden bahseder. Bkz. Zemaşerî, *el-Keşşâf*, 1: 269. Söz konusu ibare şöyledir: “لَمَّا دَخَلَ بَنُو إِسْرَائِيلَ مِصْرَ بَعْدَ هَلَاكِ فِرْعَوْنَ” Bu cümle şöyle tercüme edilmiştir: “Firavun'un ölüp helak olmasından sonra İsrâiloğulları gelip Mısır'a girdiklerinde, başvuracakları bir kitap ellerinde yoktu.” Tercüme için bkz. Mahmud b.

Müfessir bu iki muhtemel durum arasında tercihte bulunmaktan kaçınır.⁷⁸

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır (ö. 1942), kelimenin hem maruf Mısır, hem de herhangi bir şehri kastetmiş olmasının mümkün olduğunu beyan eder. Müfessirler, İsrâiloğulları'nın huruçtan sonra bir daha Mısır'a dönmedikleri bilgisine istinaden maruf Mısır yorumunu kabul etmemişlerdir. Eğer maruf Mısır kastedildiyse, bu durumda Hz. Musa'nın bir kınaması söz konusudur. Yani, " Mısır'a döner, soğan, sarımsak vb. yiyeceklere kavuşur, belanızı da bulursunuz" demiş olmaktadır. Eğer kelime nekre kabul edilecek ve herhangi bir yerleşim yerine hamledilecek olursa da azarlamaya yönelik bir ima vardır. Bundan dolayı da karye veya belde denmeyip, "mısır" denmiştir.⁷⁹

Şa'ravi (ö. 1997) tefsirinde şu hususları dile getirmiştir. Bu âyette " مِصْرًا " /"mısran" şeklinde tenvinli iken aynı hat ile yazılan diğer üç âyette⁸⁰ kelime tenvinsizdir. Müfessire göre: "Bakara Sûresi'ndeki Mısır ile diğer üç âyette işaret edilen Mısır aynı Mısır mıdır?" şeklinde soruya verilecek cevap olumsuz olacaktır. Çünkü bir bölge veya mekan kastıyla kullanılan müennes ve alem olan kelimeler memnuun mines's-sarf (sarfa tabi olmayan, sonuna tenvin ve esre almayan kelime) olurlar. Fakat bu kelime için bunu net olarak ifade etmek mümkün değildir. Eğer belirli bir bölge (şehir) kastı varsa müennes ve alemdir, sarfa dahil değildir. Fakat herhangi bir mekân kastı varsa müzekkerdir ve sarfa tabidir. Dolayısıyla da Firavun'un yaşadığı şehir olması veya herhangi bir belde olması da mümkündür.⁸¹

2. Kelimenin İsmet Eksenli Yorumlanması

Bakara Sûresi'nde Hz. Musa ve İsrâiloğulları arasında geçen diyalogu ve ibareleri ismet açısından ele almak suretiyle farklı bir yaklaşım sergileyen birkaç müfessir olmuştur. Bu isimler sırasıyla Fadl b. Hasan et-Taberî (ö. 548/1154), Fahreddin er-Râzî ve Ebu Hayyân'dır. Bu isimler İsrâiloğulları'nın

Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, trc. Harun Ünal, (İstanbul: Ekin Yayınları, 2016), 1: 250. İlginçtir ki buradaki kastı âyetlerin bağlamından Tih çölü olmasına rağmen müfessir marife bir şekilde maruf "Mısır"ı telmih edecek bir ibare kullanmıştır. Zemahşerî'nin tarihsel olarak vaki olmamış bir bilgiye yorumlanabilecek ibareler kullanmış olması gerçekten tuhaftır.

⁷⁸ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1: 145.

⁷⁹ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 1: 310.

⁸⁰ Zuhuf, 39/51: Yusuf, 12/21, 99.

⁸¹ Muhammed Mütevevella eş-Şa'râvî, *Tefsîru's-Şa'râvî*, (Mısır: Matbaatu Ahbâri'l-Yevm, 2008), 1: 366-367.

isteklerini ve Hz. Musa'nın icabetinin mahiyetini irdelemiş, peygamberin masiyet içeren bir isteğe cevabının cevazını tartışmışlardır.

Tabersî'nin beyanatına göre İsrâiloğulları önceleri sadece menn (kudret helvası) ile taltif ediliyorlardı. Sonradan tek çeşit yemekten sıkıldıklarını beyan edince Allah da onlara selvâ (bıldırcın)'yı indirdi ve bulut ile gölgelendirdi.⁸² Bu ikisi iyi birer yemek olmakla birlikte her gün değişmemesi sebebiyle iki yemek tek yemek olarak (“طَعَامٌ وَاحِدٌ”) olarak tavsif edilmiştir. Fakat bu topluluk eski hayatlarını anmaya ve bıkkınlıklarını dile getirmeye başladı. Bunun üzerine Hz. Musa onlar için dua etti ve Allah onun duasına icabet etti ve onlara: “Herhangi bir şehre gidin ve istediklerinize kavuşun.” dedi.⁸³

Tabersî'nin kanaatine göre, “أ تَسْتَبْدِلُونُ” “değişmek mi istiyorsunuz?” sorusundan maksat; “Siz, kıymet, değer ve tadı itibariyle daha değerli olanı değersiz olanla veya Allah'ın sizler için takdir ettiğine rıza göstermemekle mi değiştiriyorsunuz?” olabilir. Tabersî, bu sorunun masiyet olup olmadığını tartışır ve bu konuda iki durumun vaki olduğunu beyan eder. İlki, bu sorunun masiyet içermemesidir. Çünkü değer ve tadı itibariyle daha iyi olanı vasıfları bakımından daha düşük olan ile değiştirme isteği masiyet değildir. Zira vasıfları bakımında daha iyi olan fakat değişmeyen ve iştahı celp etmeyen bir yemeğin yerine değer itibariyle düşük fakat iştahı celbeden yemeği arzulamak doğal ve masum/caiz bir istektir. Bu durumda da peygamberin bu amaca matuf suale icabette bulunup, sorunun çözümünü göstermiş olması caizdir. Fakat ikinci ihtimale göre bu istekleri/sualleri masiyet içermektedir. Çünkü Allah'ın kendileri için takdir ettiği şeye rıza göstermemiş olmaktadır. Allah'ın takdirine rıza

⁸² Söz konusu âyet meâlen şöyledir: “Bulutı üstünüze gölge yaptık. Size, kudret helvası ile bıldırcın indirdik. “Verdiğimiz rızıkların iyi ve güzel olanlarından yiyin” (dedik). Onlar (verdiğimiz nimetlere nankörlük etmekle) bize zulmetmediler, fakat kendilerine zulmediyorlardı.” Bakara, 2/57.

⁸³ Fadl b. Hasan et-Tabersî, *Mecmeu'l-beyân fi tefsîri'l-kur'ân*, (Beyrut: Müessesetu'l-A'lamî, 1995), 1: 167. Müfessirin temrîz sigasıyla aktardığı câlib-i dikkat bilgileri de mevcuttur. Söz konusu bilgiye göre İsrâiloğulları'nın tümü çölde aynı standartta yaşamaktaydılar. Bu durumdan şikâyetçi olup, herkesin zengin olması sebebiyle birbirlerine iş gördüremediklerinden yakındılar. Eğer toprakta biten yiyecekleri yetiştirebilirlerse, aralarında ekonomik olarak bir fark oluşacak ve birbirlerine iş gördürebilecekler, fakirler zenginlere yardımcı olacaklardı. Bunun için zikredilen istekte bulunmuş, Allah bu istek üzerine onlara herhangi bir şehre gitmelerini emretmiştir. Bkz. Tabersî, *Mecmeu'l-beyân*, 1: 168.

göstermemek masiyettir. Müfessire göre ikinci yorum bağlama muvafık olandır.⁸⁴

Fahreddîn er-Râzî konumuz olan âyeti ismet bağlamında ele alan ve farklı bir yorum getiren bir diğer isimdir. Râzî, Tabersî'nin de ifade ettiği üzere, standart yiyeceklerden usanmış olan İsrâiloğulları'nın farklı yiyecek istemelerinin masiyet olmadığı kanaatindedir. Fakat Tabersî'nin aksine Râzî, meseleye İsrâiloğulları perspektifinden değil, Hz. Musa perspektifinden yaklaşmak suretiyle meseleyi tavzih eder. Eğer İsrâiloğulları'nın isteği masiyet içerseydi, peygamberin bu isteğe icabeti de masiyet olurdu. Fakat peygamberlerin masiyete icabeti caiz olamayacağı ve bu isteğe de icabet vaki olduğu için, isteğin masiyet olmaması gerekir. Dolayısıyla da İsrâiloğulları'nın isteği masiyet değildir, mübah bir istektir. Râzî, âyette İsrâiloğulları'na aşağılık ve yoksulluk damgasının vurulmasının sebebinin yerden biten sebzeler istemeleri olmadığını da ekler. İsrâiloğulları'na isabet eden zillet ve meskenetin gerekçesi Allah'ın âyetlerini inkâr etmeleri ve peygamberleri haksız yere öldürmüş olmalarıdır.⁸⁵ Yani bu menfi durumdan bahseden ibare, öncesine değil sonrasına matuftur. Bu durumda da Hz. Musa'dan farklı yiyecekler istemeleri sebebiyle kınanmamışlardır.⁸⁶

Tefsirinde İsrâiloğulları'nın isteklerinin masiyet olup olmadığını tartışan Ebu Hayyan, yukarıdaki isimlere mümasil bir yorum yapar ve İsrâiloğulları'nın isteklerinin masiyet olmadığını zikreder. Çünkü insanın alıştığı şeyi arzulaması doğaldır. Değeri ve kıymeti itibarıyla daha iyi de olsa

⁸⁴ Tabersî, *Mecmeu'l-beyân*, 1: 169. Tabersî, zikredilen kanaatini serdettiği aynı sayfada kelimenin maksudunun ne olabileceğine dair rivâyetleri aktarmış, her hangi bir tercihte bulunmamıştır. Yani, her hangi bir şehir veya marfu Mısır olması mümkündür.

⁸⁵ Âyet mealen şöyledir: “*Hani, “Ey Mûsâ! Biz bir çeşit yemeğe asla katlanamayız. O hâlde, bizim için Rabbine yalvar da, o bize yerden biten sebze, kabak, sarımsak, mercimek, soğan versin” demiştiniz. O da size, “İyi olanı düşük olanla değiştirmek mi istiyorsunuz? Öyle ise inin şehre! İstedikleriniz orada var” demişti. Böylece zillet ve yoksulluk onları kapladı. Onlar, Allah'ın gazabına uğradılar. Bunun sebebi, onların; Allah'ın âyetlerini inkâr ediyor, peygamberleri de haksız yere öldürüyor olmaları idi. Bütün bunların sebebi ise, isyan etmek ve aşırı gitmekte oluşlarıydı.*” Bakara, 2/61.

⁸⁶ Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, 3: 532. Muhammed Esed de Râzî'nin bu görüşüne benzer bir yorum yapar ve bu âyette dile getirilen olumsuz durumların Yahudiler'in sonraki dönemine matuf olduğuna işaret eder. Esed, *Kur'ân Mesajı*, 18. Muhammed Âbid el-Câbirî, Mısır'ın Filistin yolunda bulunan herhangi bir köy olduğunu not etmiştir. Müfessire göre konakladıkları bu köyde onların başına zillet ve yoksulluk gelmiştir. Bkz. Muhammed Âbid el-Câbirî, *Fehmü'l-kur'âni'l-hakîm*, (Beyrut: Merkezi Dirâsâti'l-Vahdeti'l-'Arabîyye, 2008-2009), 3: 56. Ali Özek, Hayrettin Karaman ve Ali Turgut başkanlığındaki heyet tarafından hazırlanan mealde, zillet ve meskenetin gerekçesi farklı yiyecek istemeleridir. Bkz. Bakara Sûresi 2/61'in mealı.

alışkın olmadığı tek çeşit yiyeceğe rağbetinin olmaması da normaldir. Ayrıca tek çeşit yemek insanın iştahını azaltır ve hazmı zorlaştırır. Aksine, farklı yiyeceklerde söz konusu durum mevcut değildir. İsrâiloğulları da çiftçilik ve ziraat ile meşgul oldukları için toprakta biten sebzeleri istemiş olmaları makbul bir durumdur. Mamafih, Hz. Musa onların yiyecek isteğine çözüm bulabilmek gayesiyle; “*herhangi bir şehre/kasabaya gidin, istediğiniz şeyler oradadır*” şeklinde cevap vermiştir. Eğer onların suali masiyet olsa idi Hz. Musa’nın cevabı da masiyet olurdu. Fakat peygamberlerin masiyete icabeti caiz değildir.⁸⁷

3. Değerlendirme

Bakara Sûresi’nin altmış birinci âyetinde yer alan ve mahiyetine dair mütearız yorumlar yapılan “مِصْر” “mısır” kelimesinin ne olabileceğine dair kanaatimizi İsrâiloğulları’nın Mısır’dan çıkışını ve sonrasını anlatan âyetleri icmâlen tahlil etmek suretiyle beyan etmek istiyoruz. Kur’ân-ı Kerim, erkek çocukları (veya yetişkin erkekleri)⁸⁸ öldürülüp kadınları sağ bırakılan⁸⁹ İsrâiloğulları’nın bu azaptan kurtarılmak istendiğini beyan eder.⁹⁰ Hz. Musa İsrâiloğulları’nın Mısır’dan çıkışına izin vermeyen Firavun ile uzun süre mücadele eder ve en nihâyetinde Mısır’dan çıkılır.⁹¹ Fakat Firavun göç başladıktan hemen sonra şehirlerden savaşçılar toplayarak İsrâiloğulları’nı tekrar engellemek ister. Deniz ve Firavun arasında kalan ve hemen ümitsizliğe kapılan İsrâiloğulları Kızıldeniz’den geçirilir ve Firavun ile adamları gözlerinin önünde boğulurlar.⁹²

Ne var ki, Firavun ve adamlarının Kızıldeniz’de boğulmasına şahit olan İsrâiloğulları karada ilk karşılaştıkları topluluğun buzağıya taptığını görünce Hz. Musa’dan kendilerine böyle bir ilah yapmalarını isterler. Hz. Musa bu duruma kızarak az bir süre önce karşılaştıkları olayları anımsatır ve onları kınar.⁹³ Çöle geldikten ve Hz. Musa Allah ile buluşmaya gittikten sonra

⁸⁷ Ebu Hayyân, *el-Bahru’l-Muhît*, 1: 374.

⁸⁸ Râzî, *Mefâtîhu’l-ğayb*, 3: 73-74; Kutub, *Fî zilâli’l-kur’ân*, 2: 265; Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili*, 5: 346.

⁸⁹ Bakara, 2/49; A’raf, 7/141; İbrahim, 14/6; Kasas, 28/4.

⁹⁰ Kasas, 28/5. Âyetin meali şöyledir: “*Biz ise o yerde güçsüz düşürülenlere lütufta bulunmak, onları önderler yapmak ve onları (mukaddes topraklara) varis kılmak istiyorduk.*”

⁹¹ Duhân, 44/18-32.

⁹² Suarâ, 26/60-62.

⁹³ ‘Arâf, 7/138. Âyetin meali şöyledir: “*İsrâiloğulları’nı denizden geçirdik, orada kendilerine mahsus birtakım putlara tapan bir kavme rastladılar. Bunun üzerine: Ey Musa! Onların tanrıları olduğu gibi, sen de bizim için bir tanrı yap, dediler. Musa: Gerçekten siz cahil bir toplumsunuz, dedi.*”

yaptıkları ilk iş yine bir buzağı yapıp ona tapmak olmuştur.⁹⁴ Kesmeleri emredilen buzağıyı kesmemek için gereksiz sorular sormuş,⁹⁵ bağışlanma isteyerek girmeleri istenen yere girerken sözleri çarpıtmış,⁹⁶ mukaddes yere girmeleri emredilince *"Sen ve Rabbin gidip savaşın, biz burada oturacağız."* demiş⁹⁷ ve en nihâyetinde Hz. Musa'nın: *"Rabbim! Ben kendimden ve kardeşimden başkasına hâkim olamıyorum, bizimle bu yoldan çıkmış toplumun arasını ayır."*⁹⁸ demesine vesile olmuş bir topluluk olarak tavsif edilmişlerdir.⁹⁹

Kısaca alıntıladığımız yukarıdaki âyetlere istinaden, İsrâiloğulları'nın Mısır'dan çıkıştan sonraki tüm zaman boyunca ve tarihlerinin büyük bir döneminde sorun çıkaran, peygamberleri yalanlamak veya öldürmek gibi büyük cürümlere kalkışan bir toplum olduğunu söyleyebiliriz. Hz. Musa ile çölde iken buldukları her fırsatta geçmişe olan özlemlerini ve doymaz şehvetlerinin isteklerini izhar etmişlerdir. İfade ettiğimiz durum, Kitab-ı Mukaddeste de benzer şekilde betimlenmiştir.¹⁰⁰ Binaenaleyh biz, Bakara Sûresi'nde Hz. Musa'ya yöneltilen isteğin masumane olmadığını düşünen ve

⁹⁴ Bakara, 2/49-51; İsrâiloğulları'nın köle olarak yaşadıkları hayatın etkilerinden kurtulamamış olması ve ilk fırsatta dile getirmiş olmaları içerisinde buldukları şartları adeta özümsemiş olmaları ile tefsir edilmiştir. Bkz. Mevdûdî, *Tefhîmu'l-kur'ân*, 2: 84. Benzer bir yorum için bkz. Hayrettin Karaman, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 3. bs. (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007), 1: 129. Benzeri âyetler için bkz. Bakara, 2/92-93; Nisâ, 4/153; A'râf, 7/152. Hatta daha ileri giderek buzağının Hz. Musa'nın ilahı olduğunu ve onu aramaya gittiğini ve o dönüncüye kadar kesinlikle buzağıya ibadetten vazgeçmeyeceklerini söylemişlerdir. Bkz. Tâhâ, 20/85-91.

⁹⁵ Bakara, 2/67-73. Bu kıssadan sonra onların kalplerinin bir taştan daha katı olduğunun ifadesi dikkate değerdir.

⁹⁶ Bakara, 2/58.

⁹⁷ Mâide, 5/24.

⁹⁸ Mâide, 5/25.

⁹⁹ Kur'ân'ın nâzil olduğu dönemde de yasaklandıkları halde birbiriyle savaşıp, yine birbirlerini esaretten kurtarmak için fidye aldıkları, Tevrat'ın bir kısmına inanıp bir kısmını inkâr ettiklerine şahit oluruz. Bkz. Bakara, 2/84-85.

¹⁰⁰ Kitab-ı Mukaddeste'ten yaptığımız referans Kur'ân-ı Kerim'i onunla teyit ya da tahkim etmek değil, meselenin kendi kitaplarındaki mahiyetini tazvih etmektir. İsrâiloğulları'nın durumu şöyle anlatılmaktadır: *"Firavun yaklaşırken, İsrâilliler Mısırlıların arkalarından geldiğini görünce dehşete kapılarak Rabbe feryat ettiler. Musa'ya: "Mısır'da mezar mı yoktu da bizi çöle ölmeye getirdin?" dediler. "Bak, Mısır'dan çıkarmakla bize ne yaptın!" Mısır'dayken sana, "Bırak bizi, Mısırlılar'a kulluk edelim' demedik mi? Çölde ölmektense Mısırlılar'a kulluk etsek bizim için daha iyi olurdu."* (Kitâb-ı Mukaddes, Eski Ahid, Çıkış, 14/10-12.): *"Çölde hepsi Musa'yla Harun'a yakınmaya başladı. Keşke RAB bizi Mısır'dayken öldürseydi" dediler. "Hiç değilse orada et kazanlarının başına oturur, doyusuya yerdik. Ama siz bütün topluluğu açlıktan öldürmek için bizi bu çöle getirdiniz."* (Kitab-ı Mukaddes, Eski Ahid, Çıkış, 16/2-3).

kelimeyi marife olarak maruf Mısır’a matuf yorumlayan çağdaş görüşün isabetli olabileceği kanaatindeyiz. Mamafih, masumane olmayan istek karşısında Hz. Musa’nın kınama amacıyla Mısır’daki köleliklerine telmihte bulunmuş olması; zelil bir şekilde fakat karınları doymuş olarak yaşamaya devam etmelerini kastetmiş olması vakiya ve konumuz olan âyetin de içerisinde bulunduğu âyetlerin bağlamına¹⁰¹ daha uygun düşmektedir. Bu tercih, tefsirde dikkate değer bir konuma sahip olan iki önemli sahabînin kıraati ile tahkim edilmiş olur. Tabii ki maruf Mısır’a irca edilen yorumun isabetli olduğunu dile getirirken, hakiki manaya irca etmek suretiyle İsrâiloğulları’nın tekrar Mısır’a döndüğüne dair tarihsel vakiya muhalif görüşü de makbul görmediğimizi vurgulamalıyız. İsrâiloğulları’nın Mısırlıların geride bıraktıklarına varis kılınması, o nimetlere sahip olmalarıdır. Mutlaka Mısır’a geri dönerek o nimetlerden müstefid olduklarını iddia edemeyiz, zira bu kanaatimizi tarihsel veriler nakzedecektir.

Sonuç

Bakara Sûresi’nin 61. âyetinde yer alan ve mahiyeti ihtilafa sebebiyet veren “مصر” “mısır” kelimesi Mekke tefsir medresesinin kurucusu İbn Abbâs, İbn Abbâs’ın talebesi Mücâhid b. Cebr ve İbn Mes’ûd’un talebesi Katâde b. Diâme gibi tâbiin müfessirler başta olmak üzere birçok isim tarafından “مِصْرًا” / “mısran” şeklinde tenvinli okunmuştur. Mukâtil b. Süleymân, Ahfeş, İbn Cerîr et-Taberî, Beğavî, Kurtubî, Fahreddin er-Râzî, İbn Kesir ve Celâleddin es-Suyûtî gibi rivâyet ve dirâyet tefsirinin önde gelen isimleri bu kelimenin nekre olması gerektiği kanaatinindedir. Dolayısıyla kelimenin kastı herhangi bir yerleşim yeridir. Bu kanaatin sahiplerine göre cumhur kelimeyi nekre okumuş, Mushafın hattı da bu okumayı tasvip etmiştir. Bu kanaate göre, Hz. Musa uzun bir süre çölde yaşayan ve standart yiyeceklerden doğal olarak usanan kavminin farklı yiyecek isteklerine müspet bir cevap vermiş, istedikleri şeyleri çöl ortamında bulamayacaklarını, herhangi bir yerleşim yerine gitmek suretiyle bu nimetlere ulaşabileceklerini beyan etmiş ve sorunlarına çözüm sunmuştur. Nekre kıraati tercih eden isimler, İsrâiloğulları’nın Mısır’dan çıktıktan sonra bir daha oraya dönmediklerine dair tarihsel veriyi de görüşlerine mesnet edinmişlerdir. Bu görüşe göre kelimeyi maruf Mısır’a hamletmek isabetli bir yorum olmayacaktır.

¹⁰¹ Âyetlerin bağlamı için bkz. Bakara, 2/40-80.

Söz konusu kelime Medine tefsir medresesinin kurucusu Ubeyy b. Ka'b ve Kûfe tefsir medresesinin kurucusu Abdullah b. Mes'ûd tarafından ise sonunda elif olmaksızın ve tenvinsiz okunmuştur. Bu kiraati esas alanlar arasında Ferrâ, Beydâvî, Seyyid Kutub, İbn Âşûr gibi müfessirlerin yanı sıra Muhammed Esed ve Mustafa Öztürk gibi çağdaş müellifler de vardır. Mezkur çağdaş isimlere göre bu âyette Hz. Musa'nın ta'zîri mevcuttur. Hz. Musa'dan farklı yiyecekler isteyen İsrâiloğulları'na daha önceki kölelik hayatları hatırlatılmaktadır. Âyette geçen "hayırlı" ve "düşük" kudret helvası/bıldırcın ve soğan/sarımsak kıyaslaması değildir. "Hayırlı" ve "düşük" kıyaslaması mevcut durumda içerisinde buldukları özgürlük ve Mısır'daki köleliktir. Allah'ın onlar için takdir ettiği nimetleri ve özgürlüğü midelerinin basit isteklerine değışmek istemeleri kesin bir dille kınanmıştır.

Biz, İsrâiloğulları'nı konu edinen ve makalemizin esasını teşkil eden âyetin de içerisinde bulunduğu âyetleri bağlamsal olarak incelediğimizde menfi surette tasvir edilen bir topluluk görmekteyiz. Bu bağlamda, İsrâiloğulları'nın normal bir istekte bulunmuş ve Hz. Musa'nın da bunun çözümünü göstermiş olduğuna dair yorumun makul fakat isabetli olmadığını düşünmekteyiz. Aksine, Hz. Musa ile buldukları tüm zaman zarfında hep sorun çıkaran İsrâiloğulları geçmişe olan özlemlerini aksettirmiş ve Hz. Musa da onları kınamış; "dönün köle olarak yaşadığınız Mısır'a ve istediğiniz kadar yiyin," demiş olmalıdır. Bu bağlamda kelimenin marife okunmasının ve dolayısıyla maruf Mısır'ı kastetmiş olması kanaatini isabetli bulmaktayız. Tabii ki bu kanaati izhar ederken, İsrâiloğulları'nın tekrar Mısır'a döndüklerine dair tarihsel verilere tezat yorumu da reddetmekteyiz. Bazı müfessirlerin İsrâiloğulları'nın isteklerini ismet ekseninde değerlendirmesinin gereksiz olduğu kanaatinde değiliz. Fakat isteğin masiyet olması durumunda isteğe icabetin masiyet olacağı, dolayısıyla ismete aykırılık arz edeceği yorumunun, kelimenin nekre olması gerektiği ön kabulüne binaen yapılmış olduğunu düşünmekteyiz. Eğer bağlam eksenli bir okuma yapacak olur ve Hz. Musa'nın onların isteğini kınadığını kabul edecek olursak, ismet eksenli yorum ile çelişmemiş olacağız.

Sonuç olarak, Hz. Musa uzun süre çölde kalıp, standart yiyeceklere arzu duymamaya başlayan ve yerden biten sebzeler isteyen kavminin masumane talebine çözüm sunmamış, onları kınamıştır. Mütemadiyen sorun çıkaran ve içerisinde buldukları durumdan müşteki olan kavminin istekleri masumane olmadığı ve onları kınadığı için ismete muhalif bir durum söz konusu değildir. Âyetteki kelime maruf Mısır'a matuf olmalıdır, tekrar oraya döndüğü/dönülmesi gerektiği anlamında kullanılmamıştır. Özgürce dinlerini yaşayan ve Rableri tarafından nimetlerle taltif edilen

kavminin isteklerinin denaetini vurgulamak için geçmiş hayatlarına telmihte bulunulmuştur.

Kaynakça

- Ahfeş, Ebu'l-Hasan. *Kitâbu meâni'l-kur'ân*. thk. Muhammed Karâa'. Kahire: Mektebetu'l-Hanecî, 1990.
- Ateş, Süleyman. *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*. 11 cilt. İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1988.
- Beğavî, İbn Mes'ûd. *Meâlimu't-tenzîl*. thk. Muhammed Abdullah en-Nemr. 8 cilt. Riyad: Dâru Tayyibe, 1989.
- Beydâvî, Nâsıruddîn. *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl*. 5 cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2003.
- Câbirî, Muhammed Âbid. *Fehmü'l-kur'âni'l-hakîm*. 3 cilt. Beyrut: Merkezu Dirâsâti'l-Vahdeti'l-'Arabiyye, 2008-2009.
- Cevâd Ali. *el-Mufassal fî târihi'l-'arab kable'l-islam*. 2. bs. 10 cilt. Bağdat: yy, 1993.
- Derveze, Muhammed İzzet. *et-Tefsîru'l-hadîs: tertibu's-süver hasebe'n-nüzûl*. 10 cilt. Kahire: Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-Arabiyye, 1964.
- Ebu Hayyân, Muhammed b. Yusuf. *Tefsîru'l-bahri'l-muhît*. thk. Ahmed Abdulmevcûd. 8 cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1993.
- Ebu's-Suûd. *İrşâdu'l-akli's-selîm ilâ mezâyâ'l-kitâbi'l-kerîm*. 5 cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, ty.
- el-Keşşâf*, trc. Harun Ünal. 3 cilt. İstanbul: Ekin Yayınları, 2016.
- Esed, Muhammed. *Kur'an Mesajı: Meal-Tefsir*. çev. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk. İstanbul: İşaret Yayınları, 2002.
- Ferrâ, Ebu Zekerîyya. *Maâni'l-kur'an li'l-ferrâ*. thk. Ahmed Yusuf Necâtî. 3 cilt. Mısır: Dâru'l-Mısıriyye, ty.
- Halil b. Ahmed el-Ferâhidî. *Kitâbu'l-ayn muretteben alâ hurûfi'l-mu'cem*. thk. Abdulhamid Hendevî. 4 cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2003.
- Harman, Ömer Faruk. “Kudüs”, Türkiye *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2000, 22: 323-325.
- Hâzin, Muhammed b. İbrâhîm. *Lubâbu't-te'vîl fi maâni't-tenzîl*. 4 cilt. Mısır: Dâru'l-Kutubi'l-'Arabiyye, ty.
- Huvvârî, Hûd b. Muhakkem. *Tefsîru kitâbillâhi'l-azîz*, thk. Saîd Şerîfî. 4 cilt. Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1990.
- İbn Acîbe, Ahmed b. Muhamed. *el-bahru'l-medîd fî tefsîri'l-kur'âni'l-mecîd*. thk. Ahmed Abdullah el-Kuraşî. 9 cilt. Kâhire: yy, 2006.
- İbn Âşûr, Muhammed Tahir. *Tefsîru't-tahrîr ve't-tenvîr*. 30 cilt. Tunus: Dâru't-Tûnusiyye, 1984.
- İbn Atiyye, Muhammed Abdulhak. *el-Muharreru'l-vecîz fî tefsîri'l-kitâbi'l-azîz*. thk. Abdusselam Abduşşâfi. 6 cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2001.
- İbn Cüzeyy, Muhammed b. Ahmed. *et-Teshîl li 'ulûmi't-tenzîl*. thk. Muhammed Sâlim Hâşim. 2 cilt. Lübnan: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1995.

- İbn Ebi Zemenîn, Muhammed b. Abdullah. *Tefsîru'l-kur'âni'l-azîz*. thk. Muhammed el-Kenz. 5 cilt. Kâhire: el-Fârûku'l-Hadîsiyye, 2002.
- İbn Fâris, Ebu'l-Huseyn Ahmed. *Mu'cemu mekâyisi'l-luğa*. thk. Abdusselam Muhammed Harun. 6 cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1979.
- İbn Kesir, Ebu'l-Fidâ. *Tefsîru'l-kur'âni'l-azîm*. thk. Muhammed Sellâme. 8 cilt. Riyad: Dâru Tayyibe, 1997.
- İbn Kuteybe. *Tefsîru ğarîbi'l-kur'ân*. thk. Seyyid Ahmed Sakr. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1978.
- İbnu'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec. *Zâdu'l-mesîr fî ilmi't-tefsîr*. 9 cilt. Beyrut: el-Mektebetu'l-İslâmî, 1984.
- İbn Manzur, Cemâluddîn Muhammed b. Mukrim. *Lisânu'l-A'rab*. 15 cilt. Beyrut: Dâru Sader, ty.
- İsmail Hakkı Bursevî. *Tefsîru Ruhî'l-Beyân*. 10 cilt. yy: Matbaatu U'smâniyye, 1914.
- Karaman, Hayrettin, Mustafa Çağrı, İbrahim Kâfi Dönmez ve Sadrettin Gümüş. *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*. 3. bs. 5 cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007.
- Kâsimî, Cemâluddîn. *Mehâsinu't-te'vîl*. thk. Muhammed es-Sûd. 17 cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1998.
- Kurtûbî, Muhammed b. Ahmed. *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*. thk. Semir el-Buhârî. 21 cilt. Riyad: Dâru Alemi'l-Kutub, ty.
- Kutub, Seyyid. *Fizilâli'l-kur'ân*, çev. Bekir Karlığa. 10 cilt. İstanbul: Hikmet Yayınları, ty.
- Mâturîdî, Ebu Mansur Muhammed. *Tevilâtu ehli's-sünne*. thk. Mecdî Basillûm. 10 cilt. Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-İlmiyye, 2005.
- Mâverdî, Muhammed b. Habîb. *en-Nüket ve'l-uyûn*, thk. Abdulkaksûd b. Abdurrahîm. 6 cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, ty.
- Mekkî b. Ebî Tâlib. *el-İbâne an meâni'l-kıraât*, thk. Abdulfettâh İsmâil Şulbî. Mısır: Dâru Nahdati Mısır, ty.
- Merâğî, Mustafa. *Tefsîru'l-merâğî*. 30 cilt. Mısır: Matbaatu Mustafa el-Halebî, 1946.
- Mevdûdî, Ebu'l-'Alâ. *Tefhimu'l-Kur'an*. 7 cilt. İstanbul: İnsan Yayınları, 2000.
- Mukâtil b. Süleymân. *Tefsîru mukâtil b. süleymân*. thk. Ahmed Ferîd. 5 cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2003.
- Neysâbü'rî, Muhammed b. Hüseyin. *Tefsîru ğarîbi'l-kur'ân ve rağâibi'l-furkân*. 6 cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1996.
- Öztürk, Mustafa. *Kur'an-ı Kerim Meali: Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri*. İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2012.
- Râzî, Fahreddin. *Mefâtihu'l-ğayb*. 32 cilt. Lübnan: Dâru'l-Fikr li't-Tabâa ve'n-Neşr, 1981.
- Rızâ, Muhammed Reşid. *Tefsîru'l-menâr*. 2. bs. 12 cilt. Kâhire: Dâru'l-Menâr, 1947.
- Salebî, Ebu İshak. *el-Keşf ve'l-beyân*. thk. Muhammed İbn Âşûr. 10 cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 2002.
- Seâlibî, Muhammed b. Mahlûf. *Cevâhiru'l-hisân fî tefsîri'l-kur'ân*. 5 cilt. thk. Abdulfettah Ebu Sünne. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut, 1997.

- Semerkindî, Ebu'l-Leys. *Bahrü'l-ulûm*. thk. Muhammed Muavviz. 3 cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1993.
- Sîbeveyh, Amr b. Osmân. *el-Kitâb: kitâbu sîbeveyh*, thk. Muhammed Hârûn 5 cilt. Kahire: Mektebetu'l-Hâneci, 1988.
- Suyûtî, Celâleddîn. *ed-Dürrü'l-mensûr*. thk. Abdulmuhsin et-Türkî. 17 cilt. Beyrut: Merkezu Hicr li'l-Buhûs, 2004
- Şa'râvî, Muhammed Mütevellâ. *Tefsîru'ş-şarâvî*. 12 cilt. Mısır: Matbaatu Ahbâri'l-Yevm, 2008.
- Şevkânî, Muhammed b. Ali. *Fethu'l-kadîr*. thk. Abdurrahman Umeyrâ. 5 cilt. Beyrut: Dâru'l-Vefâ, ty.
- Şirbinî, Hatîb. *Es-Sirâcu'l-munîr*. 4 cilt. Kâhire: Matbaatu Bulak, h. 1285.
- Taberî, İbn Cerîr. *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-kur'ân*. thk. Abdulmuhsin et-Türkî. 26 cilt. Kâhire: Merkezu'l-Buhûs, 2001.
- Tabersî, Fadl b. Hasan. *Mecmeu'l-beyân fî tefsîri'l-kur'ân*. 10 cilt. Beyrut: Müessesetu'l-A'lamî, 1995.
- Tûsî, Muhammed b. Hasan. *et-Tibyân fî tefsîri'l-kur'ân*. thk. Ahmed Habib el-Âmilî. 10cilt. Beyrut: Dâru İhyai't-Turâsi'l-'Arabî, ty.
- Useymin, Salih b. Muhammed. *Tefsîru'l-fâtiha ve'l-bakara*. Suudi Arabistan: Dâru İbni'l-Cevzî, 2002.
- Vâhidî, Ebu'l-Hasan. *Esbâbu nüzûli'l-Kur'ân*. thk. Seyyid Ahmed Sakr. 1. bs. Byy.: Dâru'l-Kutubi'l-Cedîde, 1969.
- Yazır, Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili*. 10 cilt. İstanbul: Hikmet Neşriyat, 2006.
- Zeccâc, İshak b. İbrahim. *Maâni'l-kur'ân ve i'râbuhû*. thk. Abdulcelil Şulbî. 5 cilt. Beyrut: Âlemu'l-Kutub, 1988.
- Zemaşerî, Mahmud b. Ömer. *el-Keşşâf an hakâiki ğavâmidî't-tenzil*. thk. Adil Abdulmevcud. 6 cilt. Riyad: Mektebetu'l Abikan, 1998.